

HELSINGIN YLIOPISTO

**Lastenkirjallisuus talouskasvatuksen välineenä
Jasmin Hamidin, Natalia Salmelan ja Anna
Salmisalon teoksessa *Raha. Missä se kasvaa ja
mihin se katoaa?* sekä Elina Lappalaisen ja Mitja
Mikael Malinin teoksessa *Tornihuoneen salaseura.*
*Rahan jäljillä***

Kirjallisuudentutkimuksen maisteriohjelma

Kotimainen kirjallisuus

Maisterintutkielma

Laatija:

Linda Kartano

Ohjaaja:

Riikka Rossi

2.6.2024

Helsinki

Tiedekunta: Humanistinen tiedekunta

Koulutusohjelma: Kirjallisuudentutkimuksen maisteriohjelma

Opintosuunta: Kotimainen kirjallisuus

Tekijä: Linda Kartano

Työn nimi: Lastenkirjallisuus talouskasvatuksen välineenä Jasmin Hamidin, Natalia Salmelan ja Anna Salmisalonn teoksessa *Raha. Missä se kasvaa ja mihin se katoaa?* sekä Elina Lappalaisen ja Mitja Mikael Malinin teoksessa *Tornihuoneen salaseura. Rahan jäljillä*

Työn laji: Maisterintutkielma

Kuukausi ja vuosi: 6/2024

Sivumäärä: 54

Avainsanat: lastenkirjallisuus, narratiivinen tietokirja, ikonoteksti, kuvakirja, talouskasvatus

Ohjaaja: Riikka Rossi

Säilytyspaikka: Keskustakampuksen kirjasto

Muita tietoja:

Tiivistelmä:

Tarkastelen maisterintutkielmassani Jasmin Hamidin, Natalia Salmelan ja Anna Salmisalonn lasten kuvakirjaa *Raha. Missä se kasvaa ja mihin se katoaa?* (2022) sekä Elina Lappalaisen ja Mitja Mikael Malinin lastenromaanin muotoon kirjoitettua tietokirjaa *Tornihuoneen salaseura. Rahan jäljillä* (2023) ja miten lastenkirjallisuus voi toimia talouskasvatuksen välineenä.

Tutkin, miten teoksissa käsitellään taloutta sekä talousosaamista ja millä lasten kuvakirjalle ja narratiiviselle tietokirjalle ominaisin kerronnallisoin keinoin kerrontaa tehdään. Tarkastelen millaisten lajityyppilleen ominaisten seikkojen takia kuvakirja ja narratiivinen tietokirja sopivat aiheen käsittelyyn.

Tutkielman teoreettinen viitekehys on lastenkirjallisuuden, narratiivisen tietokirjallisuuden ja kuvakirjan tutkimuksessa. Olenaisia käsitteitä ovat *kaksoisyleisö*, *kaksoispuhuttelu*, *narratiivinen tietokirja* ja *ikonoteksti*. Analysoin rajattua aineistoa lähiluvun avulla. Keskityn erityisesti analysoimaan kuvitusta sekä kuvan ja sanan välistä yhteistyötä.

Hamidin, Salmelan ja Salmisalonn teoksessa rahan kuvauksessa hyödynnetään personifikaatiota ja elollistetun rahan kerrotaan asuvan pankissa. Inhimillistämistä tehdään niin kuvan kuin myös sanankin kautta. Lappalaisen ja Malinin teoksessa nousevat esiin erityisesti nuoret henkilöahmot, jotka ratkovat yhdessä taloudellisia ongelmia. Teoksessa hyödynnetään tarinallisuutta ja draaman kaarta.

Rahan olomuotojen ja taloustaitojen käsittelyn lisäksi teoksissa painottuu perheen sisäinen työnjako sekä perheiden erilaiset taloudelliset tilanteet. Lappalaisen ja Malinin kirjassa korostetaan miten erilaiset sosioekonomiset taustat vaikuttavat siihen, minkälaisia käsityksiä lapsilla on rahasta. Perhetaustalla on myös vaikutusta siihen, miten paljon ja avoimesti rahasta puhutaan. *Raha. Missä se kasvaa ja mihin se katoaa?* -teoksessa käsitellään Ania-mamman hahmon kautta naisen roolia taloudellisena asiantuntijana sekä työssäkävynä äitinä.

Tutkimuksessa tuli ilmi, miten lastenkirjallisuutta hyödynnetään ja voi hyödyntää taloustiedon välittämisessä sekä talouskasvatuksessa, ja tähän soveltuvat hyvin narratiivinen lasten tietokirjallisuus ja lasten kuvakirjallisuus. Teokset muodostavat toisiaan täydentävän jatkumon ja niitä molempia voi hyödyntää eri ikäisten lasten talouskasvatuksessa.

Sisällysluettelo

1	Johdanto	5
1.1	Tutkimusaineisto	7
1.2	Aiempi tutkimus	10
2	Tutkimuksen taustaa	11
2.1	Raha, talouskasvatus ja didaktisuus lastenkirjallisuudessa	12
2.2	Narratiivinen lasten tietokirjallisuus	15
2.3	Lasten kuvakirjat ikonotekstinä	19
3	Talouskasvatus teoksissa <i>Raha. Missä se kasvaa ja mihin se katoaa?</i> ja <i>Tornihuoneen salaseura. Rahan jäljillä</i>	22
3.1	Rahan muuttuva luonne ja inhimillistäminen	23
3.2	Taloustaitojen harjoittelu ja avoin rahapuhe	37
3.3	Sukupuolitietoinen talouskasvatus ja erilaiset kotitaloudet	43
4	Lopuksi	49
	Lähteet	55
	Luettelo kuvista	62

1 Johdanto

Tutkin maisterintutkielmassani, miten rahaa ja taloutta käsitellään narratiivisessa lasten tietokirjallisuudessa ja kuvakirjallisuudessa ja miten lastenkirjallisuus voi toimia talouskasvatuksen välineenä. Tarkastelen Jasmin Hamidin ja Natalia Salmelan kirjoittamaa ja Anna Salmisalonn kuvittamaa lasten kuvakirjaa *Raha. Missä se kasvaa ja mihin se katoaa?* (2022) sekä Elina Lappalaisen lastenromaanin muotoon kirjoitettua tietokirjaa *Tornihuoneen salaseura. Rahan jäljillä* (2023), jonka on kuvittanut Mitja Mikael Malin.

Tiina Käkälä-Puumalan mukaan taloudella on aina ollut niin keskeinen, ilmeinen ja laajalle ulottuva rooli kaunokirjallisuuden traditiossa, että on hänen mielestään yllättävää, miten usein se jää huomioitta. Kirjallisuudessa on aina käsitelty erilaisia talouteen liittyviä aiheita kuten perinnönjakoa, velkasuhteita, rikkautta tai köyhyyttä, ostamista ja myymistä. (Kivistö & Käkälä-Puumala, s. 77.) Kirjallisuus on myös heijastellut oman aikansa talouden ilmiöitä sekä niissä tapahtuvia muutoksia. Kirjallisuudessa talous määrittelee usein elämän reunaehdot, mutta talouden aiheita käsitellään laajalla kirjolla ja myös aktiivisen toimijuuden kautta. (Kivistö & Käkälä-Puumala, s. 7–8.) Analysoitavat teokset ovat sidoksissa Suomen talousjärjestelmään ja ne keskittyvät tiedon jakamisen lisäksi kannustamaan nuorta lukijaa aktiiviseen toimijuuteen sekä refleктоimaan oman perheen taloudellista tilannetta sekä rahankäyttöä.

Vaikka rahaa on käsitelty kirjallisuudessa aina, aihe on ajankohtainen taloudellisen tasa-arvon näkökulmasta. Talousosaaminen on keskeinen kansalaistaito ja kaikki tarvitsevat sitä markkinoilla toimiakseen ja hoitaakseen oman talouden raha-asioita (Raijas ym. 2020). Hyvät taloustaidot parantavat tasa-arvoa ja lisäävät yksilön mahdollisuuksia elämässä. Erityisesti nuorten kohdalla talousosaaminen on tärkeä taito, jonka avulla kasvetaan taloudellisesti vastuullisiksi ja täysivaltaisiksi aikuisiksi. Suomalaisten talousosaaminen on OECD-maiden (Organization for Economic Cooperation and Development) keskitasoa (Oikeusministeriö 2023), mutta nuorten taloustaidoista ei ole tehty Suomessa juurikaan tarkempaa tieteellistä tutkimusta (Jyväskylän yliopisto 2024). Kansainvälinen PISA-tutkimus (Programme for International Student Assessment) on kuitenkin vahvistanut, että suomalaisnuorten talousosaaminen on hyvällä tasolla, mutta yksilöiden välillä on suuria vaihteluja (Laine ym. 2020, s. 18). Korkeista tuloksista huolimatta moni nuori kokee, että ei ole saanut riittävästi opetusta talousasioissa (Talous ja nuoret TAT 2018).

Yhä pienempien lasten koetaan tarvitsevan taloustaitoja aiempaa enemmän. Jo pienellä lapsella on kyky ymmärtää mikä on rahaa, mutta varsinainen kyky käsittää rahan arvoa kehittyy tyypillisesti vasta 5-6 vuotiaana (Whitebread & Bingham 2013). Tutkija Päivi-Heikkilä Halttusen mukaan varhaiskasvatuksen ja alakoulun opetussuunnitelmat ja niiden nostot sekä painotukset

näkyvät melkein saman tien uusissa lastenkirjoissa (Typpö 2021). Kuluttajakasvatus alkaa jo esiopetuksessa, jossa lasten kanssa harjoitellaan mainonnan merkitystä (Kulma 2015) ja talouskasvatus alkaa yhteiskuntaopin yhteydessä neljännellä luokalla (ePerusteet 2014). Lastenkirjallisuus tukee kasvatuksen kulloisiakin trendejä. Taloutta käsittelevä lastenkirja voi luoda perustan, jonka päälle oppiminen on myöhemmin helpompi rakentaa, kun aihepiiri on entuudestaan tuttu.

Kouluilla on merkittävä rooli suomalaisten lasten ja nuorten talouskasvatuksessa. PISA:n mukaan 71 prosenttia suomalaisnuorista kertoo oppineensa talousasioita juuri koulussa. Tämä suhdeluku on noin 20 prosenttiyksikköä korkeampi kuin OECD-maiden keskiarvo. (Laine ym. 2020.) Kaikkein suurin vastuu talouskasvatuksessa on kuitenkin kodeilla, joilla on hyvin erilaisia mahdollisuuksia tarjota talouskasvatusta ja erilaisia tapoja tehdä sitä. Kotoa saatu malli suhtautumisesta työntekoon, rahaan, kuluttamiseen ja säästämiseen iskostuu nuoriin vahvasti. Koulu toimii tukena kotien tekemälle talouskasvatukselle ja se voi tasata eroja nuorten talousosaamisessa.

Lastenkirjallisuudella on pitkä historia kasvatusvälineenä. Sitä on hyödynnetty opettamaan lapsille tärkeitä elämään liittyviä oppeja. Niin satu, runo kuin myös romaani voi pyrkiä opettamaan jotain. Molemmat analysoitavat teokset edustavat narratiivisia tietokirjoja, eli tarinallisia tietokirjoja, joissa yhdistyy fakta ja fiktionaalisuus. Tarinallisuuden avulla monimutkaisempikin ilmiö, kuten talous voidaan taltuttaa helpommin ymmärrettävään ja konkreettiseen muotoon erilaisten hahmojen, kuvien ja juonenkäännteiden avulla (Hunt 1994, s. 3). Lastenkirjallisuus voi toimia tukena kotien tekemälle talouskasvatukselle. Taloutta käsittelevien tarinallisten tietokirjojen kohdalla, ja ylipäätään kasvatuksellisen lastenkirjallisuuden kohdalla on hyvä muistaa, että lastenkirjailija ei ole ideologioista vapaa ja pyrkii vaikuttamaan teoksellaan. Tutkija ja kirjailija Peter Huntin mukaan lastenkirjallisuus ei ole koskaan viatonta, neutraalia tai arkipäiväistä. Se heijastaa aina jotain ideologiaa ja didaktisuutta. Lastenkirjailijoilla on siis tarinankertomisen lisäksi vastuu kulttuuristen arvojen välittämisessä. (Hunt 1994, 3.)

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Miten ja millä kerronnallisilla keinoin teoksissa käsitellään talousosaamista?
2. Millaisia talousdiskursseja teoksissa on tunnistettavissa ja millaista talouskasvatusta teoksissa tehdään niiden myötä?

Tutkin miten talous on kohdeteoksissani aiheena esitetty ikätasoiselle sopivalla tavalla ja miten kerronnallisuutta on käytetty hyödyksi. Tarkastelen millä kuvallisilla ja sanallisilla keinoilla talouteen liittyvät abstraktit käsitteet ja aiheet konkretisoidaan erilaisten hahmojen ja

tarinallistamisen avulla. Tutkin vielä tarkemmin, miten talouden personifiointia ja inhimillistämistä hyödynnetään kerronnassa.

Samalla tutkin mitä taloustaitoja teoksissa käsitellään. Keskityn erityisesti siihen, miten tienaaamista, säästämistä ja kuluttamista sekä muita oman talouden hallintaan liittyviä taitoja kuvataan teoksissa.

Tämän lisäksi tarkastelen minkälaisia taloudellisia oppeja ja aatteita teosten taustalla on. Lastenkirjailija ei ole vapaa ideologioista ja molemmissa teoksissa käsiteltävät talouteen liittyvät teemat sisältävät valintoja, jotka eivät ole arvovapaita. Pohdin tarkemmin erilaisten esimerkkien kautta, millaista talouskasvatusta teoksissa tehdään. Millaisia arvoja, tunteita ja asenteita niissä välitetään?

Esittelen seuraavaksi aineiston sekä aiheeseen liittyvän aiemman tutkimuksen, jonka jälkeen siirryn käsittelemään tutkimuksen teoriataustaa luvussa 2. Teorian johdannossa esittelen yleisesti lasten- ja nuortenkirjallisuutta ja siihen liittyviä käsitteitä. Alaluvussa 2.1 käsittelen lasten- ja nuortenkirjallisuuden kasvatuksellisuutta sekä rahaa ja talouskasvatusta lastenkirjallisuudessa. Alaluvuissa 2.2 ja 2.3 keskityn aineistojeni myötä tarinallisiin tietokirjoihin sekä kuvakirjoihin. Luvussa 3 analysoin tarkemmin teoriapohjan avulla rajattua aineistoa Hamidin, Salmelan ja Salmisaloon sekä Lappalaisen ja Malinin teoksissa ja pohdin, millaista talouskasvatusta niissä annetaan. Pohdin analyysin pohjalta millainen rooli lasten- ja nuortenkirjallisuudella voi olla talouskasvatuksen välineenä.

1.1 Tutkimusaineisto

Hamidin, Salmelan ja Salmisaloon *Raha. Missä se kasvaa ja mihin se katoaa?* on suunnattu yli viisivuotiaille lukijoille (WSOY 2022). Teoksessa avataan rahan merkillistä maailmaa lapsen näkökulmasta. Tarina alkaa aamiaispöydästä, jossa perheen lapset kysyvät vanhemmilta rahaan ja talouteen liittyviä kysymyksiä. Perheen äiti Ania, jota puhutellaan mammana, toimii teoksen pääasiällisenä kertojana. Anna Salmisalo kuvitus kulkee Ania-mamman kertomuksen rinnalla täydentäen ja laajentaen sitä. Teos vilisee erilaisia hahmoja verokarhusta aurinkotuolilla lomailevaan setelihahmoon. Värimaailma on kirkas ja eloisa ja päätekstin rinnalla kirjassa on myös lukijalle suunnattuja pohdintakysymyksiä. Salmela kuvailee teosta seuraavasti: ‘Kirjassa on kysymyksiä, joiden avulla voidaan keskustella: mistä meidän perheen raha tulee ja mihin se kuluu. Ettei tulisi tilannetta, ettei lapsi edes tiedä, paljonko vanhemmat tienaaavat’. Teoksen tarkoituksena on tekijöiden mukaan lisätä perheissä tapahtuvaa avointa rahapuhetta. (Liikanen 2022.)

Jasmin Hamid on näyttelijä, entinen poliitikko ja sijoitusalan vaikuttaja. Hän on toiminut muun muassa kaksi kautta kunnallispoliitikkona Helsingin valtuustossa Helsingin vihreiden

edustajana. Koulutukseltaan Hamid on teatteritaiteen maisteri (Kostiainen 2024.) Natalia Salmela on yrittäjä, jonka yrityksen WTD Capitalin alla tehdään sisältömarkkinoinnin lisäksi myös kiinteistösijoittamista (Wikipedia). Hamid ja Salmela ovat molemmat erityisesti sosiaalisessa mediassa toimivia talousvaikuttajia. He pitävät yhdessä suosittua *Mamma betalar* -podcastia, jonka kantavia teemoja ovat työ, perhe ja raha. Podcastia on julkaistu vuodesta 2021 alkaen ja se toimi myös inspiraationa lastenkirjan kirjoittamiselle (Ainasoja 2022).

Teoksen kuvittaja Anna Salmisalo on helsinkiläinen kuvittaja, valokuvaaja ja graafinen suunnittelija, joka on valmistunut Lahden muotoiluinstituutista vuonna 2010 (Grafia 2024). *Raha. Missä se kasvaa ja mihin se katoaa?* kirjan lisäksi Hamidilta, Salmelalta ja Salmisalolta on ilmestynyt syksyllä 2023 teoksen jatko-osa *Työ. Miksi siellä käydään ja mitä siellä tehdään?* Kyseisessä lasten kuvakirjassa pohditaan, minkä takia töissä käydään ja millaisia ammatteja nykymaailmasta löytyy. (WSOY 2023.) Salmelalta on myös syksyllä 2024 ilmestymässä yhdessä isänsä Mihail Tolmatsovin ja kuvittaja Väinö Heinosen kanssa lasten kuvakirja *Näin syntyy talo!*, jossa käydään läpi talonrakennukseen liittyviä aiheita (WSOY 2024).

Elina Lappalaisen ja Mitja Mikael Malinin kuvittama *Tornihuoneen salaseura. Rahan jäljillä* on suunnattu yli seitsemänvuotiaille lukijoille ja teoksessa seikkaillaan vanhan kerrostalon ullakkotornihuoneistosta Rahamuseoon ja talousneuvojan pakeille sekä opitaan monenlaisia asioita rahasta (Tammi 2023). Tarinan lähtökohtana on päähenkilö Hakun salaa ostama uusi puhelin, jonka maksamiseen kerätään rahaa yhdessä kaveriporukalla. Teos on ensimmäinen osa kolmiosaista yhteiskunnallisten lastentietokirjojen sarjaa, jotka Lappalaisella on suunnitteilla julkaista. Toisessa osassa käsitellään mediataitoja ja journalismia ja kolmannessa politiikkaa ja demokratiaa. (Hagelin 2023.) Teos on kuvitettu lastenkirja, jossa melkein jokaisella aukeamalla on jokin kuva. Pääpaino on kuitenkin tekstillä. Mitja Mikael Malinin kuvitus keskittyy ihmishahmojen kuvaamiseen, ja Salmisalon kuvitukseen verrattuna siinä ei ole epärealistisia ja fantastisia elementtejä. Esimerkiksi raha ei saa siinä hahmon muotoa. Tämän lisäksi kuvituksessa on mukana sarjakuvaa, joka ottaa kerronnan haltuunsa yksittäisillä aukeamilla. Malin käyttää runsaasti värejä, mutta on silti värimaailmaltaan pykälän realistisempi kuin Salmisalo.

Elina Lappalainen on tietokirjailija ja Helsingin sanomien taloustoimittaja, joka on puhunut julkisuudessa paljon lasten ja nuorten talouskasvatuksesta (Lappalainen 2024). Hänen mukaansa puhe lasten talouskasvatuksesta tuntuu jakautuvan kahteen erilliseen kuplaan. "On puhe hyvätuloisille vanhemmille, se jossa puhutaan lapsille sijoittamisesta ja miten lapsia opetetaan jo varhain ansaitsemaan ja säästämään. Ja sitten on ylhäältä alaspäin katsova kauhisteleva puhe ylivelkaantumisesta, pikavipeistä ja nuorten talousosaamisen puutteista", hän kirjoittaa blogissaan ja kertoo pyrkivänsä välttämään molempia. (Lappalainen 2023.) Lappalainen on aiemmin

kirjoittanut muun muassa ruoan alkuperää ja tuotantoeläinten oloja käsittelevän lasten tietokirjan *Nakki lautasella - Mistä ruoka tulee?* (2015) (Lappalainen 2024). Teoksen kuvittaja Mitja Mikael Malin on graafinen suunnittelija, kuvittaja, sarjakuva- ja pelitaiteilija, joka on valmistunut Lahden muotoiluinstituutilta (Tammi 2024). Häneltä on julkaistu myös sarjakuva-albumi *Kivet, kannot, tähdet, kuuta* (Arktinen banaani, 2021), jossa yhdistyy Malinin mukaan kansanperinne, kansanusko ja queer-aiheet (Timonen 2022).

Sekä Hamidin, Salmelan ja Salmisalonn että Lappalaisen ja Malinin teoksissa pohditaan talouteen liittyviä kysymyksiä niiden kohderyhmälle ikätasoisella tavalla ja konkreettisten esimerkkien kautta. Hamid, Salmela ja Lappalainen ovat kaikki osa viime vuosina kasvanutta ilmiötä, jossa puhutaan julkisesti taloudellisesta hyvinvoinnista, säästämisestä, sijoittamisesta ja vaurastumisesta erityisesti tasa-arvon, naisten, lasten ja nuorten sekä koko perheen näkökulmasta. Anna Elomäki ja Hanna Ylöstalo kirjoittavat artikkelissaan, miten Suomessa taloudesta käytävä keskustelu on ollut miesvaltaista ja näennäisen sukupuoletonta, eli talouspuhe on keskittynyt miehille tyypilliseen taloudelliseen toimintaan. Talouspolitiikasta käytävässä julkisessa keskustelussa ovat pääasiassa olleet äänessä miehet. Tasa-arvoon liittyvät teemat eivät ole mahtuneet mukaan keskusteluun, jota ovat hallinneet talouskasvun, kilpailukyvyyn, luottoluokituksen sekä velkaantumisen kaltaiset teemat. (Elomäki & Ylöstalo, s. 49.) Karla Viitala on tutkinut pro gradu tutkielmassaan nuorten naisten rahapuhetta ja tuloksissa selvisi, että podcastien pitäjien ja erityisesti muiden naisten rahakeskustelujen kuunteleminen on antanut mallia haastateltaville sekä innostanut rahakeskustelujen avaamiseen omissa vuorovaikutussuhteissa (Viitala 2021). Hamidin ja Salmelan *Mamma betalar* -podcastin lisäksi suosittuja taloutta käsitteleviä podcasteja on viime vuosina ollut muun muassa Pia-Maria Nickströmin ja Hanna Tikanderin *Mimmit sijoittaa*, josta on kasvanut monikanavainen media. Nickström julkaisi huhtikuussa 2024 *Mimmit sijoittaa* -median päätoimittajan Evita Lestisen kanssa *Mimmit sijoittaa – Sijoitusopas, jota ymmärrät* -teoksen. Muita rahaa käsitteleviä ja naisten luotsaamia podcasteja ja media-alustoja on ollut myös Julia Thurenin *Melkein kaikki rahasta* -podcast ja *Naiset puhuu rahasta* -blogi - ja someyhteisö.

Raha. Missä se kasvaa ja mihin se katoaa? ja *Tornihuoneen salaseura. Rahan jäljillä* vastaavat nuoremman sukupolven taloustaitojen kehittämisen tarpeeseen. Lasten talouskasvatukseen liittyviä oppaita, ohjeistuksia, artikkeleita ja podcasteja on ilmestynyt viime vuosina yhä enenevässä määrin. ‘‘Enää rahasta eivät puhu vain liituroitapukuiset miehet’’, toteaa Hamid (Kostiainen 2024).

1.2 Aiempi tutkimus

Taloukasvatusta lasten- ja nuortenkirjallisuudessa ei ole tutkittu juuri lainkaan Suomessa. Ei etenkään narratiivisen tietokirjallisuuden kohdalla. Aihetta sivutaan monien muiden teemojen ohessa. Nämä tutkimukset ovat kuitenkin usein kasvatustieteellisiä eivätkä kirjallisuustieteellisiä. Ilmastomuutosta ja siihen liittyviä tunteita tutkiessa käsitellään usein myös kulutusvalintoja, vastuullista kulutusta ja ekologisuutta kuten esimerkiksi pro gradussa *Ilmastomuutos ja ilmastotunteet lastenkirjoissa* (Tani 2021) ja pro gradussa *‘Meillä on hyvä syy epäillä, että pitääkö kaiken aina kasvaa’ - Ekososiaalisen transformatiivisen oppimisen mukaiset ilmastotoimijuudet lastenkirjallisuudessa* (Hakala & Matilainen 2021).

Taloutta ja rahaa on tutkittu lastenkirjallisuudessa yhteiskuntaluokkakuvausten ja perhekuvausten kautta esimerkiksi pro gradussa *Miten lastenkirjallisuus käsittelee sosiaalisia ongelmia? Tutkimus Camilla Mickwitzin lastenkirjoista* (Düssel 2015), jossa on analysoitu muun muassa arkirealismia ja kiireisen yksinhuoltajaäidin kuvausta. Lasten kuvakirjoissa on tutkittu esimerkiksi köyhyyden kuvauksia kandidaatintutkielmassa *‘Mitä me nyt syömme’ Köyhyys lasten kuvakirjoissa* (Saari & Syrén 2022).

Lastenkirjojen kasvatuksellisia sisältöjä ja lastenkirjojen hyödyntämistä kasvatuksessa on tutkittu aiemmin, mutta ei taloukasvatuksen kontekstissa. Niitä on tutkittu kandidaatintutkielmassa *Suosittujen lastenkirjojen kasvatuksellisia sisältöjä - Tarkastelussa vuoden 2022 lainatuimpia ja myydyimpiä lastenkirjoja* (Veckman 2023). Lastenkirjojen ja erityisesti lasten kuvakirjojen hyödyntämistä työkaluna perhetyössä on tutkittu kirjasto- ja tietopalvelualan näkökulmasta opinnäytetyössä *Voimaannuttava lastenkirja – Kirjastosta työkaluja perhetyöhön* (Alanen 2014).

Lasten ja nuorten taloukasvatusta on tutkittu verrattain paljon kasvatustieteissä ja yhteiskuntatieteissä. Sitä on tutkittu sekä kodin, että koulujen kontekstissa pro gradussa *Ylisukupolvinen taloukasvatus* (Pohjankyrö 2023), pro gradussa *Vanhempien antama taloukasvatus kotitalouksissa* (Ahvenainen ja Savela, 2020) ja väitöskirjassa *Lapsiperheiden arki - Näkökulmina raha, työ ja lastenhoito* (Repo 2009).

2 Tutkimuksen taustaa

Hyödynnän tutkielmani analyysiosuudessa narratiivisen tietokirjallisuuden ja kuvakirjatutkimuksen teoreettisia viitekehyksiä ja keskeisiä käsitteitä. Keskityn erityisesti lapsille suunnattuun narratiiviseen tietokirjallisuuteen ja kuvakirjoihin. Tärkeimpiä kirjallisuudentutkimuksen käsitteitä tutkielmani kannalta ovat *kaksoisyleisö*, *kaksoispuhuttelu*, *narratiivinen tietokirja* sekä *ikonoteksti*. Pysin teoriaosuudessa käsitteiden lisäksi määrittelemään lastenkirjallisuuden kirjallisuudenlajina ja siihen oletusarvona liitetyn didaktisuuden. Lisäksi käyn läpi, miten rahaa on käsitelty ja käsitellään lastenkirjallisuudessa ja miten talouskasvatus ilmenee modernissa lastenkirjallisuudessa.

Lasten- ja nuortenkirjallisuus on kuten nimestäkin voi päätellä lapsille ja nuorille suunnattua kirjallisuutta. Irja Lappalaisen mukaan se voi olla kirjallisuutta, joka on kirjoitettu erityisesti tätä ikäkautta varten, aikuisten kaunokirjallisuudesta varta vasten valittua tai lasten ja nuorten itse omaksumaa kirjallisuutta. Hän määrittelee lastenkirjallisuuden käsittävän noin alle 9-vuotiaille ja sitä nuoremmille suunnatun kirjallisuuden. Nuortenkirjallisuus on taas kohdistettu varhaisnuorille ja aikuisuuden kynnyksellä oleville nuorille. (Lappalainen 1979, s. 15.) Lasten ja -nuortenkirjallisuuden ikärajoista on vaihtelevia määritelmiä, mutta on selvää, että lajin määrittely sen kohdeyleisön kautta on jotain uniikkia eri kirjallisuudenlajien joukossa. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden kohderyhmän ikäjakauma vaikuttaa myös hyvin ainutlaatuisella tavalla sille asetettuihin vaatimuksiin. Lukijana 2-vuotias voi olla hyvinkin erilainen kuin esimerkiksi 8-vuotias tai 15-vuotias. Lasten- tai nuortenkirja voikin olla niin taaperoikäisen koskettelukirja, lasta ja aikuista kuvan ja sanan yhteistyöllä puhutteleva kuvakirja kuin myös kertomus 16-vuotiaiden ensirakkaudesta. (Voipio & Laakso 2017.)

Irja Lappalaisen mukaan raja lasten- ja nuortenkirjallisuuden välillä on monesti liukuva ja toisinaan rajanveto voi olla tarpeetonta. (Lappalainen 1979, s. 16) Usein lastenkirjallisuutta käsitellään yhdessä nuortenkirjallisuuden kanssa, jolloin puhutaan lasten- ja nuortenkirjallisuudesta. Tässä tutkielmassa puhun kuitenkin pääasiassa lastenkirjallisuudesta. Analysoitavat teokset ovat ikäsuositustensa perusteella lastenkirjoja, mutta Lappalaisen ja Malinin teos voi sisältönsä puolesta olla hyvin myös nuortenkirja. Se voi sisältää jopa aikuisellekin lukijalle sopivaa tietoa taloudesta. Lappalaisen ja Malinin teos on suositeltu yli seitsemänvuotiaille lukijoille, kun taas Hamidin, Salmelan ja Salmisalonen teos on suunnattu yli viisivuotiaille lukijoille. Kustantajien sivuilla mainitut ikäsuositukset toimivat analyysissa ohjenuorana, mutta eivät suinkaan sulje pois ikähaitariltaan laajemman lukijakunnan analyysia. Teosten käyttämät kerronnalliset keinot kuten kuvien käyttö tai tekstin määrä ja lauseiden rakenne antavat myös viitteitä tavoitelluista kohderyhmistä.

Lastenkirja voi puhutella lapsen lisäksi myös aikuista lukijaa. Barbara Wall on lajitellut lastenkirjat kolmeen eri luokkaan. Yksinkertaisessa puhuttelussa on kohteena lapsilukija, kun taas kaksinkertaisessa puhuttelussa puhutellaan välillä aikuislukijaa avoimesti tai piilotetusti. Kaksoispuhuttelussa kohteena ovat sekä lapsi- että aikuislukija ja heitä puhutellaan yhtä aikaa. Kaksoisyleisön käsite viittaa kaksoispuhuttelun kohteeseen. (Wall 1991, s. 35.) Tässä tutkielmassa viitataan kaksoisyleisön käsitteellä teoksiin, jonka lukijakunta on jakautunut kahtia lapsiin ja aikuisiin. Tarkastelen, miten analysoitavissa teoksissa puhutellaan lapsi- ja aikuislukijaa. Erityisesti Hamidin, Salmelan ja Salmisalonen lasten kuvakirjassa aikuislukijalla on lähtökohtaisesti lukijan rooli mahdollisesti vielä lukutaidottoman lapsen rinnalla. Wallin tekemä jaottelu ei ole täysin ongelmaton ja sitä on kritisoitu sillä monet lastenkirjat sijoittuvat jonnekin kategorioiden välille. Se kuvastaa kuitenkin hyvin, miten lastenkirjallisuus voi puhutella samanaikaisesti montaa eri yleisöä. Talous erityisesti on aiheena sen kaltainen, että perusasioihin nojaavaan ja niitä hiukan yksinkertaistavaan kirjaan voi hyvin tarttua niin lapsi, nuori kuin aikuinenkin.

Lastenkirjallisuus, kuten muukin kirjallisuus voidaan jakaa erilaisiin lajeihin ja jaossa saattaa olla eroja aina tutkijan mukaan. Lastenkirjallisuuden voi ajatella jakautuvan satuihin, saturoomaaneihin, katselukirjoihin, kuvakirjoihin, helppolukuisiin kirjoihin, lastenrunoihin, loruihin, lastensarjakuviin, lastennäytelmiin sekä lasten tietokirjallisuuteen. (Kirjasampo.) Tutkielmassa keskitytään käsittelemään lastenkirjallisuuden alalajeista kuvakirjoja sekä lasten tietokirjallisuutta.

2.1 Raha, talouskasvatus ja didaktisuus lastenkirjallisuudessa

Talouteen liittyvien kysymyksien ei ajateltu pitkään kuuluvan kirjallisuudentutkimuksen piiriin vaan sen sijaan sellaisiin lähitieteisiin kuten historiaan ja sosiologiaan. Taloutta pohdittiin lähinnä taustalähtöiseen tutkimukseen liittyvien ja tekstianalyysin kannalta ulkoisten kysymysten kautta, kuten esimerkiksi kirjailijoiden taloudellinen asema, tekijänoikeuksien kehittyminen, kaunokirjallisuuden levikki ja painosmäärät tai lukemisessa tapahtuneet historialliset muutokset. Tämän lisäksi on olemassa vakiintunut kanta siitä, että taiteen ja talouden tulee pysyä erossa toisistaan. Liian kiinteä suhde on vain vahingollista taiteelle, sillä taide on olemassa hinnoittelun, markkinoinnin, ostamisen ja myynnin ulkopuolella. 1800-luvun puolivälistä ja teollistumiseen nojaavan kapitalismin alkuajoista asti taiteella on kuitenkin ollut hyvin keskeinen rooli erilaisten yhteiskunnallisten epäkohtien kuten taloudellisen eriarvoisuuden sekä riiston kuvaajana. Tämä ristiriita näkyy kirjallisuudentutkimuksessa ja siinä, miten tuodaan esille, että kirjallisuudella on mahdollisuus kritisoida ja haastaa markkinataloutta, mutta toisaalta samaan aikaan korostetaan

taloudellisen ja esteettisen arvon perustavanlaatuista erillisyyttä toisistaan. (Kivistö & Käkelä-Puumala, s. 78–79.)

Taloudellisia ilmiöitä on käsitelty kirjallisuudessa aina. Eri kirjallisuudenlajeilla on erilaisia kerronnallisia keinoja, joita voidaan hyödyntää talouden käsittelyssä. Tietokirja sopii esimerkiksi talousfaktojen esittelyyn, kun taas romaanissa voidaan käsitellä esimerkiksi köyhyyden kokemusta yksilön näkökulmasta ja kommentoida sen kautta laajempaa yhteiskunnallista epäkohtaa. Myös lastenkirjallisuudessa taloutta voidaan käsitellä hyvin eri tavoin. Moderneja taloutta käsitteleviä kotimaisia lastenkirjoja on kuitenkin suhteellisen vähän. Hyviä esimerkkejä kotimaisista lastenkirjoista, joissa käsitellään taloutta, on analysoitavien teosten lisäksi Laura Tirkkasen ja Kaisa Huotarin lasten kuvakirja *Fiian kimpsut ja kampsut. Kuinka kasvaa kestäväksi kuluttajaksi* (2020), jossa puhutaan vastuullisesta kuluttamisesta. Kirjassa käydään kertomuksen ohella läpi mitä tarkoittavat esimerkiksi tavaroiden korjaaminen ja huoltaminen, aineettomat lahjat sekä lajitteleminen ja kierrätys. Toinen esimerkki on Terhi Majasalmen ja Camilla Tuomisen teos *Koululaisen rahakirja – saavuta unelmasi viisaiden rahataitojen avulla* (2018), joka on rahaopas nuorelle lukijalle. Näissä molemmissa teoksissa on vahvasti läsnä kasvatuksellisuus.

Länsimaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden synnyssä on ollut pitkälti didaktiset, eli kasvatukselliset lähtökohdat. Lajissa tapahtuneesta sisällöllisestä, esteettisestä ja käyttöfunktioon liittyvästä kehityksestä huolimatta ajatus kasvatuksellisuudesta on säilynyt nykypäivään saakka kirjallisuudentutkijoiden parissa. (Voipio & Laakso 2017.) Lastenkirjallisuus tuli osaksi kirjallisuus- ja kasvatuskulttuuria, kun koululaitos vakiintui osaksi länsimaista yhteiskuntaa. Kirjasta tuli opetusväline kasvavalle koululaitokselle ja syntyi kasvava tarve didaktiselle kirjallisuudelle ja samalla syntyi suuremmat markkinat lastenkirjallisuudelle. (Shavit 1986, 136–137; 164.) Lastenkirjallisuutta on käytetty ja käytetään työkaluna tiettyjen normien sekä arvojen opettamisessa lapsille ja nuorille. Lastenkirjallisuudessa on selkeästi erilainen valta-asetelma verrattuna kirjallisuuteen, jonka kohderyhmänä on aikuiset. Sitä kirjoittavat pitkälti aikuiset, jotka päättävät millaisia teemoja ja aiheita teoksissa käsitellään ja millä tavalla. Lasten- ja nuortenkirjoja kirjoittavat kuitenkin myös nuoret kirjailijat ja esimerkiksi Lea Pennasen vuonna 2021 perustama Kustannus Z on erikoistunut lasten ja nuortenkirjallisuuteen, jonka kirjoittajia ovat nuoret itse. Kustannus Z:n päämääränä on tehdä nuoret kirjoittajat näkyviksi suomalaisella taide- ja kulttuurikentällä.” (Kustannus Z, 2021.)

Varhaiskasvatussuunnitelmien sekä perusopetuksen opetussuunnitelmien painotukset heijastuvat siihen minkälaista oppimateriaalia on tuotettava ja osa lastenkirjallisuuden tekijöistä pyrkii vastaamaan tähän tarpeeseen. Opetussuunnitelmat ja lastenkirjallisuus reagoivat myös yhteiskunnan haasteisiin ja ilmiöihin samanaikaisesti. On jo olemassa paljon esimerkiksi

ilmastokasvatusta, antirasismia, sukupuolitietoista kasvatusta ja seksuaalivähemmistöjä käsittelevää lastenkirjallisuutta. Osa näistä samoista aiheista on sisällytetty myös varhaiskasvatussuunnitelmiin ja perusopetuksen opetussuunnitelmiin. Myös talouskasvatus on sisällytettyä valtakunnallisen opetussuunnitelman jokaiselle koulutasolle alakoulusta lukioon (Kalmi, Maliranta & Alanko, 2019, s. 607.) Talouskasvatuksesta puhutaan hallitusohjelmassa seuraavasti ”Talousosaamista lisätään eri asteisessa koulutuksessa velkaantumisongelman ennaltaehkäisevänä toimenpiteenä” (Kulma 2019).

Koulun lisäksi lasten- ja nuortenkirjallisuutta voidaan hyödyntää kodeissa, joilla on päävastuu kasvatuksessa. Yhteinen lukuhetki sekä kirjat ovat osa suomalaisten lapsiperheiden arkea. Vuonna 2010 ja 2018 tehtyjen Lasten mediabarometri-tutkimusten mukaan melkein kaikki suomalaiset 0–8 vuotiaat lapset lukevat tai heille luettiin lähes joka päivä. Lapsille 55 prosentille luettiin päivittäin ääneen ja kuvakirjat kuuluivat kaikkien alle kaksivuotiaiden arkeen vähintään kerran viikossa. Yhteinen aika kirjojen äärellä varhaisessa iässä antaa lapselle korvaamatonta henkistä pääomaa. (Heikkilä-Halttunen, s. 125–126.) Ääneen lukeminen ja kerronta ovat kirjallisuuskasvatuksen yleisimpiä muotoja. Kasvattajan tehtävänä on johdattaa lapsi kirjan äärelle. Lukutaidoton tai juuri lukemaan oppinut lapsi on myös riippuvainen tulkitsijasta. Kasvattajan rooli tulkitsijana on toimia kahden maailman välisenä yhteyksien luojana sekä tulkkina. (Heinonen 2001, s. 201.)

Lastenkirjallisuus ei ole kuitenkaan aina automaattisesti didaktista ja se ei toimi esimerkiksi koulujärjestelmän pelikapulana. Lasten- ja nuortenkirjallisuutta tutkivat Myry Voipio ja Maria Laakso kritisoivat lastenkirjallisuuden kasvatuksellisuuden perusolettamusta ja toteavat, että lastenkirjat ovat sanataidetta samalla tavalla kuin aikuisille suunnattu kirjallisuus ja arvokkaita itsessään. Heidän mukaansa tutkimus, joka syntyy didaktisista tutkimuslähtökohdista painottaa lasten- ja nuortenkirjallisuuden välinearvoa. (Voipio & Laakso 2017.) Taloutta voidaan käsitellä lastenkirjallisuudessa kasvatuksellisista lähtökohdista, mutta myös muulla tavoin. Tässä tutkielmassa käsitelen analysoitavia teoksia didaktisista lähtökohdista, sillä molempien analysoitavien teosten tekijät ovat avoimesti kertoneet kirjojen talouskasvatuksellisista lähtökohdista ja tavoitteista. Elina Lappalainen on kertonut omassa blogissaan, miten hän haluaa opettaa kirjassa yrittämisestä, sijoittamisesta, työelämästä ja empatiasta erilaisia taloudellisia tilanteita kohtaan (Lappalainen 2023). Kasvatuksellisista lähtökohdista huolimatta pyrin samalla ottamaan teokset huomioon taiteellisina tuotoksina.

2.2 Narratiivinen lasten tietokirjallisuus

Tietoteos perustuu julkisesti ja yleisesti hyväksytyyn tietoon ja sen pyrkimyksenä on välittää lukijalle totuudellista tietoa. Tieto perustellaan klassisesti hyvin perustelluksi ja todeksi uskomukseksi, jonka tulee täyttää totuuden ja perusteltavuuden vaatimus. Tietokirjallisuus jakautuu tutkimuskirjallisuuteen, hakuteoksiin, oppaisiin, oppimateriaaliin, yleiseen tietokirjallisuuteen, lasten ja nuorten tietokirjallisuuteen ja mielipidekirjallisuuteen. Tietoteos voidaan kirjan lisäksi julkaista myös muuna tuotteena. (Suomen tietokirjailijat ry.)

Lasten ja nuorten tietokirjoja on julkaistu yhä lisääntyvässä määrin 2000-luvun ajan. Tällä hetkellä uusia nimikkeitä ilmestyy vuosittain noin 200 kappaletta, joista kotimaisia on kolmannes. Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutin mukaan yleisempiä aiheita lasten ja nuorten tietokirjallisuudessa ovat olleet luonto ja kulttuuri, kirjallisuus, musiikki sekä kuvataiteet. 2000-luvulla suosituiksi aiheiksi ovat tulleet myös esimerkiksi erilaiset Helsinkiä esittelevät kirjat, nuorten seksuaalisuutta käsittelevät oppaat, juhlaperinteen esittely ja keittokirjat. Monissa teoksissa käsitellään myös pelejä, leikkejä sekä Suomen historiaa. (Suomen nuorisokirjallisuuden instituutti 2008.) Lasten ja nuorten tietokirjoissa sisältö on suunniteltu ikätason taidoille sopivaksi. Ne voivat erota aikuisten tietokirjoista esimerkiksi tekstin määrän, sanaston käytön ja kuvituksen hyödyntämisen suhteen.

Tietokirjallisuus on vanhastaan erotettu kahteen pääkategoriaan: funktionaaliseen ja kirjalliseen. Kirjallisella tietokirjallisuudella tarkoitetaan tietoteoksia, joiden kohdalla kirjailijalla on täysi vapaus valita esitystapansa sekä tyyliinsä. Tarinallisuutta ja esseemäisyyttä on hyödynnetty kirjallisissa tietokirjoissa kuten esimerkiksi elämäkertoissa tai tiedettä yleistajuistavissa teoksissa. Funktionaalisessa tietokirjallisuudessa on taas tarkka ja selvä käytännön määrittelemä käyttötarkoitus ja sen vakiinnuttama esitystapa ja järjestys, kuten esimerkiksi oppaat, käsikirjat ja hakuteokset. (Hiidenmaa 2020, s. 45.)

Viimeisen kymmenen vuoden aikana Suomessa on kiinnitetty yhä enemmän huomiota tietokirjallisuuden lajityyppiin, jolle on ominaista kerronnallisuus tai tarinallisuus. Tarinallisuuden käyttö ei rajoitu vain kirjoihin ja pitkiin teksteihin vaan myös esimerkiksi journalismiin. Tämän kaltainen kerronnallinen ja tarinallinen esitystapa ei ole kuitenkaan mitenkään uusi ja se tunnetaan vuosikymmenten takaa. Hyvänä esimerkkinä on 1800-luvun suomalaiset sanomalehdet, jotka kirjoittivat uutisiaan kertomusmuotoon. (Hiidenmaa 2020, s. 25.)

Tarinallista tietokirjaa on tutkittu jonkin verran, mutta ei kovinkaan runsaasti. Kiinnostus aiheeseen on kuitenkin kasvanut viimeisen vuosikymmenen aikana. Pirjo Hiidenmaa on tutkinut artikkelissaan narratiiviseen, kirjalliseen ja luovaan tietokirjoittamiseen ohjaavia oppaita.

Artikkelissa hän esittelee millä tavoin oppaissa kuvataan tätä kirjallisuudenlajia ja millä tavoin sen käyttöä perustellaan. Hän tutki viittä tällä vuosikymmenellä ilmestynyttä yleistä kirjoitusopasta, joista kolme oli englanninkielistä ja kaksi suomenkielistä. (Hiidenmaa 2020, s. 26.)

Hiidenmaan analysoimien oppaiden mukaan narratiivisen tietokirjallisuuden kertomusmuodon suosimista perustellaan ihmisrajille ominaiselle tarpeelle kertoa kertomuksia. Lisäksi tarinallisuus auttaa luomaan kokonaisuudesta mielekkään, kun asiat ja tapahtumat ovat koherentisti yhteydessä keskenään. Koherenssia voidaan tietenkin luoda tekstiin myös muilla keinoilla, kuin tarinallisuudella. Analysoiduissa oppaissa vedotaan myös siihen, miten tositahtumat ovat lukijoiden mielestä jotain mitä he haluavat kuulla, erityisesti kiinnostavien tarinoiden avulla. (Hiidenmaa 2020, s.27.) Tosipohjaisuutta voidaan hyödyntää kirjallisuudessa esimerkiksi dramatisoidun faktan kautta, jossa todelliset henkilöt seikkailevat fiktiivisessä ympäristössä ja heihin saatetaan liittää keksittyjä yksityiskohtia. Myös tapahtumia voidaan muunnella. Tämä voi toimia myös toisin päin teoksessa, jossa keksityt henkilöt toimivat todellisissa ympäristöissä. Esimerkkejä lastenkirjallisuudesta on Paula Moilasen Turun linnaan sijoittuva teos *Herttuan hovissa* (2007), jossa keksityt hahmot ovat aidossa miljöössä perehtymässä linnan vaiheisiin. (Hiidenmaa 2020, s. 29.)

Tarinallisuus vaikuttaa myös lukijan lukukokemukseen ja synnyttää jänniteitä ja odotuksia ja luo draamallista kaarta. Lukijalle voidaan esittää erilaisia ongelmia tai kysymyksiä ja hän jää odottamaan niiden ratkaisua. (Hiidenmaa 2020, s. 30.) Läpi kirjan kulkeva ehjä draaman kaari auttaa lukijaa uppoutumaan teokseen hyvin eri tavalla, kuin esimerkiksi hierarkkisiin lukuihin, alalukuihin ja tietolaatikoihin jaettu teos. Narratiivisen tietokirjallisuuden kirjoittamisen oppaat asettavat kertomusmuodon vastakkain pedagogiselle ja akateemiselle tekstille. Toisaalta pedagogisissa teksteissä käytetään hyödyksi myös kertomuksia ja monet rakenteeltaan hierarkkiset sekä faktoihin perustuvat tietoteokset hyödyntävät upotettuja kertomuksia havainnollistamiskeinona. (Hiidenmaa 2020, s. 30.)

Hiidenmaan analysoimien oppaiden mukaan kaikkien narratiivisten kirjojen ja artikkelien perusrakenteena on kertomus. Useiden oppaiden ohjeissa tuodaan esiin Aristoteleen *Runousoppi*, jonka mukaan kertomuksessa on alku, keskikohta ja loppu. Kertomus ei ole siis tasapaksu vaan siinä on selkeästi toisistaan erottuvia osia. Oppaissa hyödynnettiin myös tekstiä, jossa alkutiivistelmän ja esittelyn jälkeen edetään ongelmia tai ristiriitoja synnyttävään käänteeseen, arviointiin ja ratkaisuun, jonka jälkeen kertomus päättyy jonkinlaiseen loppukiteytykseen. Tavallisin kertomustyyppe esittelee ongelmiin tai haasteeseen törmäävän päähenkilön. Lopuksi haasteet ratkaistaan tai hoidetaan muulla tavoin. Oppaiden mukaan erityisesti konflikti tai jokin käänne on keskeistä hyvälle kertomukselle. (Hiidenmaa 2020, s. 33.)

Tarinallisessa tietokirjassa kertoja voi olla kolmas persoona, joka seuraa tapahtumia ulkopuolelta osallistumatta niihin. Hiidenmaan mukaan myös ensimmäisen persoonan kertoja on mahdollinen ja kuvailee, miten kirjoitusoppaissa esitellään ensimmäisen persoonan käyttöä historiallisten aiheiden käsittelyssä. Tällöin kirjailijan on mahdollista asettua esimerkiksi sadan vuoden takaisten tapahtumien näkijäksi tai kokijaksi. Tietokirjailija ei voi tässä tapauksessa väittää tietävänsä mitä kyseisen henkilön mielessä liikkuu ja tämänkaltainen kertojaratkaisu ei tue tapahtumien rehellistä kuvausta. Hiidenmaan mukaan kertojaratkaisua pidetäänkin enemmän tekstin laatimisen ja fiktion keinona. Kertoja ei olisi siten osa lukijalle syntyvää kuvaa tiedon luotettavuudesta. (Hiidenmaa 2020, s. 34–35.)

Tarinallista tietokirjaa kirjoittaessa kirjailijaa kannustetaan kirjoittamaan itsensä tekstiin ja näkymään omana itsenään. Tässä ei ole Hiidenmaan mukaan kyse niinkään tekstin tarkoituksellisesta puolueellisuudesta vaan sen sijaan kirjailijan oman äänen ja näkökulman kuulumisesta. Hiidenmaan analysoimien oppaiden mukaan kirjailija voi tuoda oman äänensä näkyviin lukuisin eri tavoin. Yksikön ensimmäisen persoonan käytön lisäksi kirjailija voi esimerkiksi puhutella lukijaa tai viitata tämän kokemuksiin ja tietoihin. (Hiidenmaa 2020, s. 37–38.)

Lapsille suunnattujen tarinallisten tietokirjojen vahvuus on asiantunteva ja ikätasoinen sisältö, joka voi parhaimmillaan auttaa lasta ymmärtämään ympäröivää maailmaa. Tarinallisuus auttaa tekemään kokonaisuudesta mielekkään ja luo yhteyden eri asioiden välille. Tarinallisuus tukee myös abstraktien ilmiöiden ja käsitteiden ymmärtämistä. Nykyaikaiseen tiedonhakuun liittyy olennaisesti internet ja sen erilaiset hakukoneet. Tietoa on saatavilla yhä enemmän ja helpommin, mutta samalla eri tietolähteitä on pystyttävä arvioimaan yhä tarkemmin. Tietojen esittäminen kirjan muodossa on kuitenkin vanha tapa välittää informaatiota eikä tule poistumaan käytöstä modernin teknologiankaan myötä. Kun lapsi kysyy kysymyksen eri taivaankappaleista tai haluaa tietää lisää meren pohjassa olevasta elämästä niin tiedon voisi hyvin hakea internetistä. Sen voisi esittää lyhyesti ja ytimekkäästi ilman tarinoita tai erilaisia hahmoja, piirustuksia tai kuvia. Se, että tieto laitetaan tarinan sisällä, tarjoaa mahdollisuuden pohtia, eläytyä ja käyttää omaa mielikuvitusta. Se voi myös edesauttaa oppimista. Samalla lukemisesta voi mahdollisesti syntyä yhteisöllinen kokemus, kun lapsi pysähtyy esimerkiksi aikuisen lukijan kanssa kirjan äärelle.

Molemmat analysoitavat teokset ovat lapsille suunnattuja tarinallisia tietokirjoja, jotka käsittelevät taloutta. Teoksissa pyritään kertomaan talousfaktoja, mutta samalla myös vaikuttamaan siihen millä tavalla nuoret lukijat käsittävät rahan arvon sekä tuoda esiin erilaisia taloustaitoja ja niiden merkitystä elämässä. Tiedonjaon lisäksi teoksissa on läsnä kasvatuksellinen asenne. Narratiivisessa lasten tietokirjassa, joka pyrkii myös olemaan kasvatuksellinen, on mielenkiintoinen

yhdistelmä faktaa, fiktioita, ideologiaa, arvoja ja tavoitteita. Tämä näkyy myös analysoitavissa teoksissa. Käytän analyysissä teoksista puhuessa rinnakkain narratiivisen ja tarinallisen tietokirjan termiä. Molempien analysoitavien teosten niputtaminen kyseisen termin alle ei ole täysin haasteetonta. Erityisesti *Raha. Missä se kasvaa ja mihin se katoaa?*, joka seuraa pitkälti lasten kuvakirjan konventioita. Keskityn tarinallisuuden analysoinnissa pitkälti Lappalaisen ja Malinin teokseen, joka on selkeästi tietokirjan muotoon kirjoitettu lastenromaani. Koen kuitenkin, että tarinallisen tietokirjan konventiot soveltuvat työkaluiksi molempien teosten analyysiin.

Hiidenmaan tarkastelemissa tarinallisen tietokirjallisuuden kirjoitusoppaissa korostettiin totuudenmukaisuutta sekä tietokirjailijan etiikkaa. Tietotekstin on oltava totta ja sen kirjoittaja ei voi itse keksiä ylimääräisiä kuvauksia ja ottaa luovia vapauksia. Kun toden kuvaamiseen yhdistetään kirjalliset vapaudet, kuten tarinallisessa tietokirjallisuudessa niin syntyy riski siitä, että kirjailija kohtelee väärin todellisuutta, kun hän hyödyntää kirjallisia ja fiktiolle tyypillisiä keinoja tai ottaa kirjallisia vapauksia. Hiidenmaan mukaan kirjoitusoppaat olettavat, että funktionaalisella, asiakaskeisellä tietokirjallisuudella on ongelmaton suhde todellisuuteen. Tosiasiassa kerronnan ongelmat ja haasteet liittyvät kirjallisen tietokirjallisuuden lisäksi myös funktionaaliseen tietokirjallisuuteen, joissa näkyvät kirjoittajan tekemät valinnat ja valitsevat näkökulmat. Tietokirjassa kirjoittaja voi karsia ja rajata aineistoaan sekä päättää esimerkiksi mitä asioita tekstissä korostetaan tai jätetään kokonaan pois. Mukaan otettavien teemojen painotuksilla ja mittakaavoilla on mahdollista vaikuttaa ja näihin valintoihin liittyy ideologisia ja eettisiä ulottuvuuksia. (Hiidenmaa 2020, s. 40–42.)

Lapsille suunnatun tietokirjallisuuden kohdalla tehdään jatkuvasti valintoja, esimerkiksi sen suhteen miten käsiteltävään aiheeseen liittyvää tietoa muokataan lapsen ikä- ja kehitystaso huomioiden. Kirjailijan on oltava tietoinen siitä minkälainen ja missä muodossa esitetty tieto lapsen on mahdollista sisäistää. Lisäksi tarinallisuutta hyödyntävässä lasten tietokirjassa on pohdittava mitkä aiheeseen liittyvät tiedot sopivat kertomuksen muotoon ja mitä aiheita voi hyödyntää esimerkiksi erilaisten hahmojen luomisessa. Näitä samoja valintoja tehdään myös analysoitavissa teoksissa. Tämä on luonnollinen osa lasten tietokirjallisuuden luomista kohdeyleisö huomioon ottaen. Tiedon muokkaaminen ja monessa tapauksessa yksinkertaistaminen voi kuitenkin johtaa siihen, että tekstistä jää pois jotain oleellista aiheen kannalta tai faktat vääristyvät yksinkertaistamisprosessissa. Tämä on myös riskinä taloutta käsittelevien analysoitavien teosten kohdalla.

2.3 Lasten kuvakirjat ikonotekstinä

Kuvakirjoilla voi olla monta eri tarkoitusta ja tehtävää. Ne voivat opettaa, viihdyttää sekä tarjota esteettisiä elämyksiä. Kuvakirja on pienen lapsen ensimmäinen kosketus kuvataiteen maailmaan. Sen avulla lapsi tutustuu kuvalliseen kieleen. Kuvakirja vetoaa lapsen aisteihin, eläytymiskykyyn sekä havaintokykyyn. Kyseessä on hyvin kokonaisvaltainen elämys. Elisse Heinimaan mielestä tämän takia kuvakirjoille tulisi asettaa erityisen korkeat laatuvaatimukset. (Heinimaa 2001, s. 155.) Kuvakirjailmaisuun liittyy vakiintuneita esitystapoja, mutta sille on ominaista myös näiden vakiintuneiden esityskonventioiden rikkominen. Tähän myös tutkijan on kiinnitettävä huomiota ja oltava valmiina siihen, että kuvakirjalla on aina pyrkimys luoda jotain uutta. (Nieminen 2022, s. 36.)

Kuvakirjojen joukkoon kuuluu muodoltaan ja materiaaliltaan hyvin moninaisia teoksia. Kuvakirjat voivat sisältää tekstien ja kuvituksen lisäksi myös muita elementtejä kuten luokkuja, liikkuvia osia ja erilaisia tunnusteltavia pintoja. (Järvenpää 2022, s. 41.) Kuvakirjassa kuvallisen ilmaisun keskeisiä keinoja ovat viiva, väri ja muoto. Ne ovat yhteydessä toisiinsa kuvan elementtien sommittelun kautta. Värien avulla pyritään esimerkiksi herättämään tunteita. Kuvakoko kuuluu myös kuvallisen esittämisen keinoihin. Kuvakoko voi vaihdella laajakuvasta, puolivartalokuvaan tai lähikuvaan. Lisäksi käytössä voi olla erilaisia perspektiivejä kuten sammakko- tai lintuperspektiivi. Viivojen, muotojen ja värien avulla voidaan myös ohjata lukijan katsetta ja vaikuttaa lukujärjestykseen. (Nieminen 2022, s. 34.) Tekstin visuaalisuudella on myös merkitystä. Fontin väri, koko, muoto ja asettelu voivat ilmaista esimerkiksi äänen voimakkuutta ja liikettä. Kuvakirjoissa tekstiä on yleensä vähän ja lauseet ovat lyhyitä sillä kirjat on tarkoitettu ääneen luettaviksi. (Nieminen 2022, s. 34–35.)

Kuvakirjoissa esiintyy yleensä ihmisten lisäksi paljon eläimiä, esineitä sekä kuvitteellisia hahmoja. Suosittuja ovat muun muassa ihmisen kaltaisena esitetyt eläimet ja esineet, mutta tämän lisäksi myös inhimillisen esittäminen epäinhimillisenä. Hahmojen tunteita välitetään ilmeiden lisäksi niiden asennoista. (Nieminen 2022, s. 34.) Personifikaation avulla olio tai ei-inhimillinen kappale voidaan elollistaa. Erityisesti faabeleissa, opettavissa eläintarinoissa tai -saduissa eläimille tai kasveille annetaan inhimillisiä piirteitä. (Kupiainen 1964) Hahmojen katseilla on myös iso merkitys, sillä se usein ohjaa lukijan katsetta aukeamalla tai kutsuu lukijaa samaistumaan hahmon tuntemuksiin tai näkökulmaan (Nieminen 2022, s. 34).

Kuvakirjassa kuvan ja sanan vuorovaikutus on sen keskeisin ilmaisukeino. Kuvakirjan määrittelyä kuvan ja sanan synteessinä, eli ikonotekstinä voidaan pitää modernin kuvakirja-analyysin lähtökohdana (Nieminen 2022, s. 29). Sana-kuva-suhde on kuvakirjoja leimaava elementti, joka

vaikuttaa huomattavasti niiden tunnelmaan. Ruotsalaisen tutkijan Ulla Rhedin mukaan kuvakirja poikkeaa myös muusta lastenkirjallisuudesta, koska sillä ei ole olemassa aikuisten kirjallisuudessa mitään selkeästi jäljiteltävissä olevaa kirjallisuuden lajia. Lastenkirjallisuudelle on tyypillistä, että se toistaa sekä jäljittelee menestyksekkäitä ja elinvoimaisia aikuiskirjallisuuden piirteitä. (Heinimaa 2001 s. 143.) Kuvakirja on kuvataiteen ja kirjallisuuden rajatapaus, ja kuvakirjatutkimus sijoittuu kirjallisuudentutkimuksen sekä taidehistorian välimaastoon. Kuvan ja sanan välisen yhteyden tutkimus on jäänyt kirjallisuustieteilijä Kai Mikkosen mukaan suhteellisen vähälle huomiolle. Taidehistoriassa kuvaa tutkitaan itsenäisinä ja tutkimus keskittyy kuva-analyysiin, kun taas kirjallisuudentutkimuksessa kuvitus on jätetty sivuun tekstin koristeena. Kuvakirjatutkimus on kuitenkin kehittynyt huomattavasti viime vuosikymmeninä. (Mikkonen 2005, s. 329.)

Kuvakirjan, kuvitetun kirjan ja kirjan kuvituksen välillä ei Mikkosen mukaan ole selkeää eroa. Yleensä kuvakirjaksi käsitetään paljon kuvia sisältävä teos, jossa kuvilla on laadullisesti ja sisällöllisesti tärkeä tehtävä. Kuva tuo kirjaan kielellisen elementin rinnalle tietyn hahmoja ja tilaa koskevan yksityiskohtaisuuden ja antaa visuaalisen muodon kerrotuille asioille. (Mikkonen 2005, s. 330.) Kuvitetussa kirjassa kuvan ja sanan suhde ei ole yhtä kiinteä ja vuorovaikutuksellinen kuin kuvakirjassa. Kuvalla ei ole tässä tapauksessa tekstiä merkittävästi laajentava tehtävä. Kuvakirjassa kuvan ja sanan ajatellaan olevan toistensa merkitysten viitekehyksiä ja siten yhtä tärkeitä elementtejä, jolloin kuvan ja sanan hierarkia ei ole yhtä selvästi rajattu kuin kuvitetussa kirjassa. Kuvalla voi jopa olla tärkeämpi asema kuin tekstillä. (Mikkonen 2005, s. 330.) Kuvituksesta voi tulla myös kiinteä ja tärkeä osa teosta. Esimerkiksi Lewis Carrollin *Liisa*-teoksissa *Liisan seikkailut ihmemaassa* (1865) ja *Liisan seikkailut peilimaailmassa* (1871) kuvitus on saanut hyvin määräävän ja tunnustetun aseman jo erittäin varhain. Kuvittajan keinoja tutkiva Joseph Schwarcz ei halua erottaa kuvakirjaa ja kuvitusta tarkasti toisistaan ja hän puhuukin usein verbaalisvisuaalisesta kerronnasta. (Mikkonen 2005, s. 331.)

Puhun tutkielmassa Hamidin, Salmelan ja Salmisalon teoksesta kuvakirjana tai lasten kuvakirjana, kun taas Lappalaisen ja Malinin kirjan kohdalla käytän ilmaisua kirjan kuvitus. Koen tämän perustelluksi, sillä *Tornihuoneen salaseura. Rahan jäljillä* -teoksessa pääpaino on tekstissä kuvien sijaan, kun taas Hamidin, Salmelan ja Salmisalon teoksessa jokainen aukeama on kuvitettu ja teos seuraa kuvakirjan konventioita. Vaikka Lappalaisen ja Malinin teoksessa pääpaino on tekstillä niin kuvitus on paikoin olennainen osa tarinan kerrontaa kohdissa, joissa se ottaa sarjakuvan muodon. Tällöin kuvituksesta tulee erityisen kiinteä osa teosta.

Kuvan ja sanan välinen suhde voivat vaihdella riippuen tutkittavasta kuvakirjasta. Mikkosen mukaan kuvan ja sanan välistä suhdetta kirjoissa voidaan tarkastella kenties parhaiten eräänlaisena jatkumona. Tälle jatkumolle sijoittuu erilaisia kuvan ja sanan yhteistoiminnan ja niiden

tilallisajallisen suhteen muotoja. Samaan jatkumoon sijoittuu erilaisia kirjallisuuden lajeja. Ruotsalainen kuvakirjojen tutkija Ulla Rhedin mukaan kuvakirjat voidaan jakaa kolmeen pääkategoriaan. Ensimmäinen on (1) eepinen kuvakirja, jossa kuvittaja on lojaali tekstille sekä keskittyy kuvittamaan tarinassa tapahtuvia merkittäviä käännekohtia. Kuvitettu lastenkirja saa usein eepisen kuvakirjan muodon ja kuva on tekstille alisteinen ja vakaampi elementti. Modernimpia muotoja on Rhedin mukaan (2) laajennettu kuvakirja, jossa tekstin määrä on pieni ja kuva laajentaa tekstiä ja tarjoaa lisäinformaatiota omaehtoisesti sekä (3) varsinainen kuvakirja, jossa teksti ja kuva tukevat toisiaan ja ne eivät voi olla ilman toisiaan. Kahden viimeisen kategorian välillä on varsin subjektiivinen ja pieni ero. (Mikkonen 2005, s. 332.)

Kuvakirjassa perusyksikkönä on oikean ja vasemman sivun muodostama aukeama. Aukeamaa tarkastellaan kokonaisuutena riippumatta siitä sijoittuvatko tekstit ja kuvat koko aukeamalle tai onko aukeamalla useampia tekstejä ja kuvia. Lukusuunta on kuvakirjassa aina tekstin lukusuunta. Aukeamalla katseen on oletettu suuntautavan vasemmalta oikealle ja ylhäältä alas. (Nieminen 2022, s. 32). Kai Mikkosen mukaan kuvakirjassa toistensa läheisyydessä olevat kuvat tulkitaan yleensä toisiinsa viittaaviksi (Mikkonen 2005, s. 22). Ulla Rhed kutsuu kotisivuksi aukeaman vasenta sivua, jolla esitetään yleensä tuttu ja turvallinen. Oikealla sivulla taas esitetään uusi, vieras ja vaarallinen ja se edustaa kaukaista sekä etäistä. (Nieminen 2022 s. 32.) Hamidin, Salmelan ja Salmisalonen teoksessa hyödynnetään kokonaisia aukeamia ja teksti asettuu kuvien lomaan lukujärjestyksestä noudattaen. Lappalaisen ja Malinin teoksessa kuvituksen sijoittelussa on otettu huomioon tekstin rivitys ja sijoittelu. Kuvat ovat pääosin yhden tai puolikkaan sivun kokoisia lukuun ottamatta sarjakuvasivuja ja kaavioita.

Kuvakirjassa kerronta etenee yleensä episodimaisesti aukeamittain. Siirtymät tapahtumasta toiseen sijoittuvat sivunkääntöihin. Kuvakirjatutkimuksessa puhutaan sivunkääntämisen draamasta, joka vie tarinaa eteenpäin. Draama syntyy niin rakenteellisista kuin myös sisällöllisistä muutoksista aukeamien välillä, mutta sen lisäksi myös siitä mitä jätetään kertomatta. Lukijalla on mahdollisuus tässä tapauksessa täydentää kerrontaan jääviä aukkoja. (Nieminen 2022, s. 32–33.) Ulla Rhedin mukaan pienille lapsille suunnattujen kirjojen taustalla on juuri ajatus potentiaalisesta sivunkääntämisen draamasta, jossa aikuinen ja lapsi toimivat yhdessä. Jokaiseen sivun kääntämiseen latautuu suurta odotusta. (Heinimaa 2001, s. 157.)

3 Talouskasvatus teoksissa *Raha. Missä se kasvaa ja mihin se katoaa?* ja *Tornihuoneen salaseura. Rahan jäljillä*

Analysoin miten ja millä kerronnallisilla keinoilla *Raha. Missä se kasvaa ja mihin se katoaa?* ja *Tornihuoneen salaseura. Rahan jäljillä* teoksissa käsitellään taloutta sekä tehdään talouskasvatusta. Tarkastelen molempien teosten tapaa vastata kysymykseen mitä raha on ja miten niissä kuvataan rahan historiaa sekä nykyistä talousjärjestelmää. Lisäksi tutkin miten teoksissa tuodaan esiin rahan yhteiskunnallista merkitystä. Analysoin myös teosten tapaa käsitellä erilaisia oman talouden hallintaan liittyviä taloustaitoja kuten säästämistä ja tienaamista. Pohdin lisäksi minkälaista tulevaisuuden talousosaajaa teokset pyrkivät kasvattamaan nuorista lukijoistaan ja mitä teos tarjoaa aikuiselle lukijalle. Käsittelen lopuksi tarkemmin, miten teoksissa näkyy sukupuolitietoinen kasvatus ja miten niissä pyritään tuomaan esiin erilaisia kotitalouksia ja niiden taloustilanteita. Analysoin tekstikatkelmien ja yksittäisten kuvien lisäksi aukeama- ja sivukokonaisuuksia.

Analyysiin liittyy olennaisesti *talousosaamisen* käsite, jonka rinnalla käytän myös paljon käsitettä *taloustaidot*. Talousosaaminen voidaan määritellä monilla eri tavoilla ja siitä käytetäänkin hieman toisistaan poikkeavia käsitteitä, jotka voivat toisinaan haastaa aiheesta käytävää keskustelua. Kansainvälisesti talousosaamisesta puhutaan termillä *financial literacy* (taloudellinen lukutaito). Suomessa julkisessa keskustelussa ja julkaisuissa käytetään termiä talousosaaminen. (Hallipelto 2021, s. 55–56.) OECD:n määritelmän mukaan *taloudellinen lukutaito* (eli talousosaaminen) on yhdistelmä tietoisuutta, taitoja, tietoa, asennetta ja käyttäytymistä, jotka ovat taloudellisten päätösten tekemisen sekä yksilön taloudellisen hyvinvoinnin saavuttamisen kannalta välttämättömiä. (Hallipelto 2021, s. 58.) PISA:n talousosaamisen (taloudellisen lukutaidon) määritelmä hienosäätää aikuisille tarkoitetun tutkimuksen määritelmää niin, että se olisi käyttökelpoinen 15-vuotiaille opiskelijoille suunnatuissa tutkimuksissa:

Taloudellinen lukutaito on tietoa ja ymmärrystä taloudellisista käsitteistä ja riskeistä sekä taitoja, motivaatiota ja (itse)luottamusta soveltaa tällaista tietoa ja ymmärrystä tehokkaiden päätösten tekemiseksi erilaisissa taloudellisissa yhteyksissä, yksilöiden ja yhteiskunnan taloudellisen hyvinvoinnin parantamiseksi ja talouselämään osallistumisen mahdollistamiseksi. (Hallipelto 2021, s. 58–59.)

Näen talousosaamisen tässä analyysissä laajempänä käsitteenä, kuin taloustaidot, jolla viitataan taloustiedon peruskäsitteiden hallitsemiseen, oman talouden toiminnan hallitsemiseen sekä kykyyn tehdä toimivia taloudellisia valintoja.

3.1 Rahan muuttuva luonne ja inhimillistäminen

Rahan eri olomuotoja kuvataan *Raha. Missä se kasvaa ja mihin se katoaa?* ja *Tornihuoneen salaseura. Rahan jäljillä* teoksissa niin fyysisessä kuin aineettomassa muodossa. Kummassakin teoksessa korostuu, miten rahan tallettaminen pankkiin on järkevää ja kannattavaa. Analysoin, miten teoksissa kuvataan tarkemmin rahan eri muotoja sekä pankin roolia rahan hallinnoinnissa. Keskityn erityisesti siihen, miten fyysistä rahaa on pyritty inhimillistämään Hamidin, Salmelan ja Salmisalonen teoksessa kuvan ja sanan yhteistyön kautta.

Raha. Missä se kasvaa ja mihin se katoaa? -teoksen ensimmäisellä aukeamalla koko perhe on kokoontunut aamupalapöydän äärelle (Kuva 1) ja aamutoimet ovat vauhdissa.

Kuva 1. Rahapuhetta aamupalapöydässä

Vasemman sivun keskiössä on Ania-mamma, joka syöttää aamupalaa taaperolleen, muiden lasten syödessä pöydän äärellä kuvan etualalla. Iskä on kuvassa taka-alalla lieden äärellä keittämässä kahvia. Mammalla on kiire töihin ja Brita, toinen vanhemmista lapsista, haluaa tietää, miksi mamman täytyy mennä töihin. Mamma kertoo miten työnteosta saa palkkaa ja miten töissä on myös mukava käydä. Emil haluaa tietää mihin töistä saatua rahaa tarvitaan, johon mamma vastaa kertomalla, miten töistä saadulla palkalla maksetaan asioita kuten ruokaa ja asunto. Sillä ostetaan kaikille perheestä jotain ja välillä mamma ostaa myös itsellään jotain ”kivoja juttuja, kirjoja ja juustoja”. Tästä syntyy lisää kysymyksiä ja samalla käynnistyy laajempi keskustelu rahasta, sen tarkoituksesta ja alkuperästä.

”Mitä raha oikein on?” kysyy Brita seuraavan aukeaman alussa. Ymmärrys rahan käsitteestä ja rahan arvosta on olennainen osa taloustaitoja. Oppiakseen käyttämään rahaa on opittava mitä raha on. Rahan käsite ja arvo voivat hahmottua jo alle kouluikäiselle lapselle ja siten molempien analysoitavien teosten kohderyhmälle. Teoksissa *Raha. Missä se kasvaa ja mihin se katoaa?* ja *Tornihuoneen salaseura. Rahan jäljillä* tuodaan voimakkaasti esiin sitä, miten raha on nykyään digitaalisessa muodossa ja sitä käytetään pankkikortin tai puhelimen avulla. Lappalaisen ja Malinin teoksen mukaan raha voi olla ”käteisenä, kuten seteleinä ja kolikoina, tai sähköisenä rahana, joka on merkitty pankin tilille.” Kyseisessä teoksessa avataan rahan määritelmää muun muassa sille erikseen omistetulla ”Fakta”-sivulla. ”Fakta”-sivuja on sijoitettu läpi teoksen fiktiivisen kehystarinan oheen. Niissä kerrotaan erilaisia talouteen liittyviä tietoja ja ne ovat puhtaasti tietotekstiä. Rahan käsitettä määritellään ”Fakta”-sivulla (Kuva 2), jonka alaotsikkona on ”mitä raha on ja mistä sitä tulee?”. Tällä sivulla tuodaan esiin myös, miten ”raha on velkaa” ja ”jokainen euro on jonkun varallisuutta” ja sivutaan siten jo lyhyesti ajatusta siitä, miten raha kiertää yhteiskunnassa.

FAKTA

Mitä raha on ja mistä sitä tulee?

Raha on maksuväline, jota käytetään ostosten tekemiseen. Se on tapa hinnoitella tavaroita ja palveluita. Raha myös säilyttää arvoa. Sitä voi olla joko käteisenä, kuten seteleinä ja kolikoina, tai sähköisenä rahana, joka on merkitty pankin tilille.

Käteinen raha ei sinällään ole arvokasta, mutta se hyväksytään maksuvälineenä, koska se on valtioiden keskuspankkien valmistamaa ja takaamaa. Suomen Pankki puolestaan laskee liikkeelle Suomessa tarvittavat setelit Euroopan keskuspankin luvalla.

Euroopan Keskuspankki (EKP) on tärkeä, koska se pitää rahan arvon vakaana. Jos keskuspankki antaisi rahan arvon kehittyä hallitsemattomasti, rahaan ei enää luotettaisi ja sitä ei voisi käyttää. Tavallisten ihmisten käyttämät pankit saavat rahaa lainaamalla sitä oman maansa keskuspankista.

Raha on velkaa. Jokainen euro on jonkun varallisuutta, mutta samalla se on myös jonkun velkaa. Kun talletat rahaa pankkiin, pankki lupaa maksaa sen sinulle takaisin eli on sinulle velkaa. Kun pankki myöntää asiakkaalle lainan, syntyy uutta rahaa.

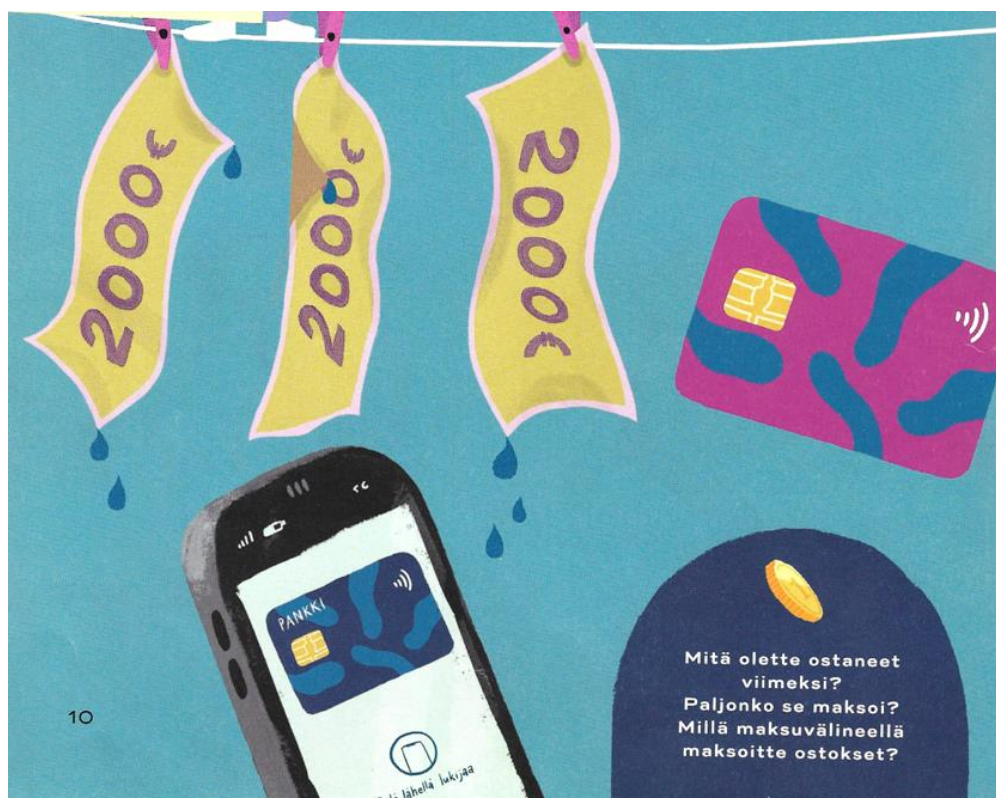
Kuva 2. Faktoja rahasta

Yleisten määritelmien mukaan raha on varallisuutta, mutta samalla se on myös velkaa ja sitä syntyy erityisesti lainatessa. Raha ei ole pelkästään fyysinen seteli tai kolikko vaan se on myös esimerkiksi pankkitilin saldo ja pankin myöntämä laina. (Kauko 2011.) *Raha. Missä se kasvaa ja mihin se katoaa?* kirjassa raha näkyy Salmisalun kuvituksessa pankkitilin saldona ja pankista otettuina lainoina (Kuva 3). Kuvituksessa puhelin esiintyy myös maksutapana ja oman talouden hallinnan välineenä moneen kertaan. Kuvissa näkyy puhelimesta oleva maksukortti (Kuva 4) ja sen näytöllä näkyy myös eri tilien saldoja sekä maksamattomien lainojen määriä (Kuva 3). ‘Pankki laskee, kuinka paljon rahaa tilillä on, ja lähettää siitä tiedon mamman puhelimeen’, mamma selittää. Teoksessa varallisuutta kuvataan lisäksi muissa muodoissa kuten esimerkiksi kiinteistöinä.

Kuvien avulla havainnollistetaan käteiseen verrattuna abstraktimmaksi jääviä vaurauden olomuotoja.

Kuva 3. Rahatietoja puhelimella

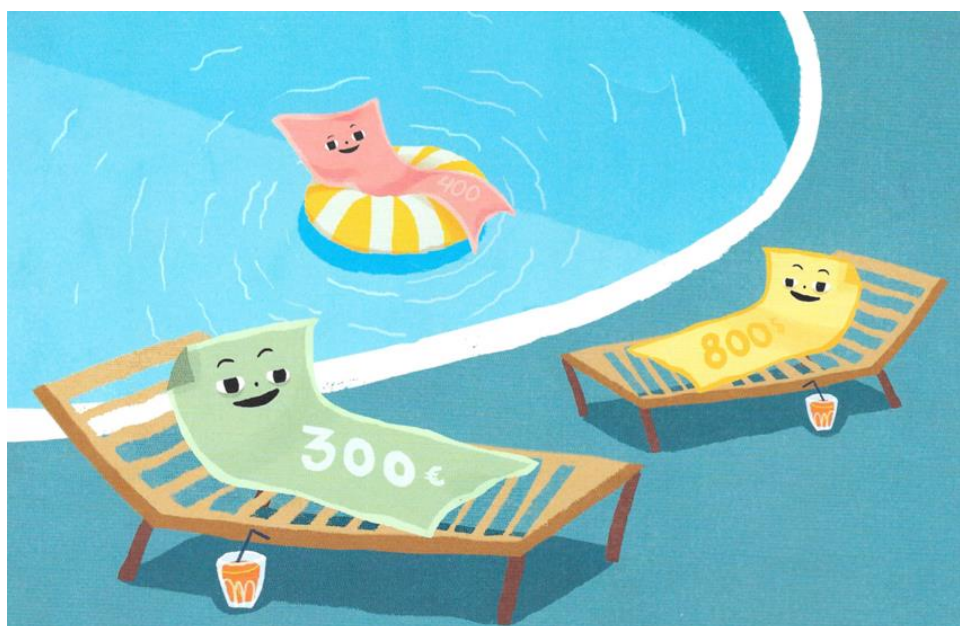

Kuva 4. Pankkikortti puhelimessa

Vaikka fyysinen raha on yhä harvinaisempaa nykyään ja pankkikortit sekä erilaiset maksusovellukset ovat yleisempiä maksutapoja niin raha on kenties konkreettisimmin kuvattavissa - erityisesti lastenkirjallisuudessa - setelin tai kolikon muodossa. *Raha. Missä se kasvaa ja mihin se katoaa?* -teoksessa raha inhimillistetään niin kuvituksen kuin tekstin avulla. Kuvissa 5 ja 6 näkyy, miten setelillä on kasvot ja se istuu ihmismäisesti kadulla ja aurinkotuolilla. Setelistä on tehty yksi mamman tarinoissa seikkailevista hahmoista. Se kokee asioita ja sillä vaikuttaa olevan tunteita, jotka näkyvät sen ilmeissä kuten kuvassa 5, vaikka se todellisuudessa on eloton esine.

Kuva 5. Surullinen seteli kadulla

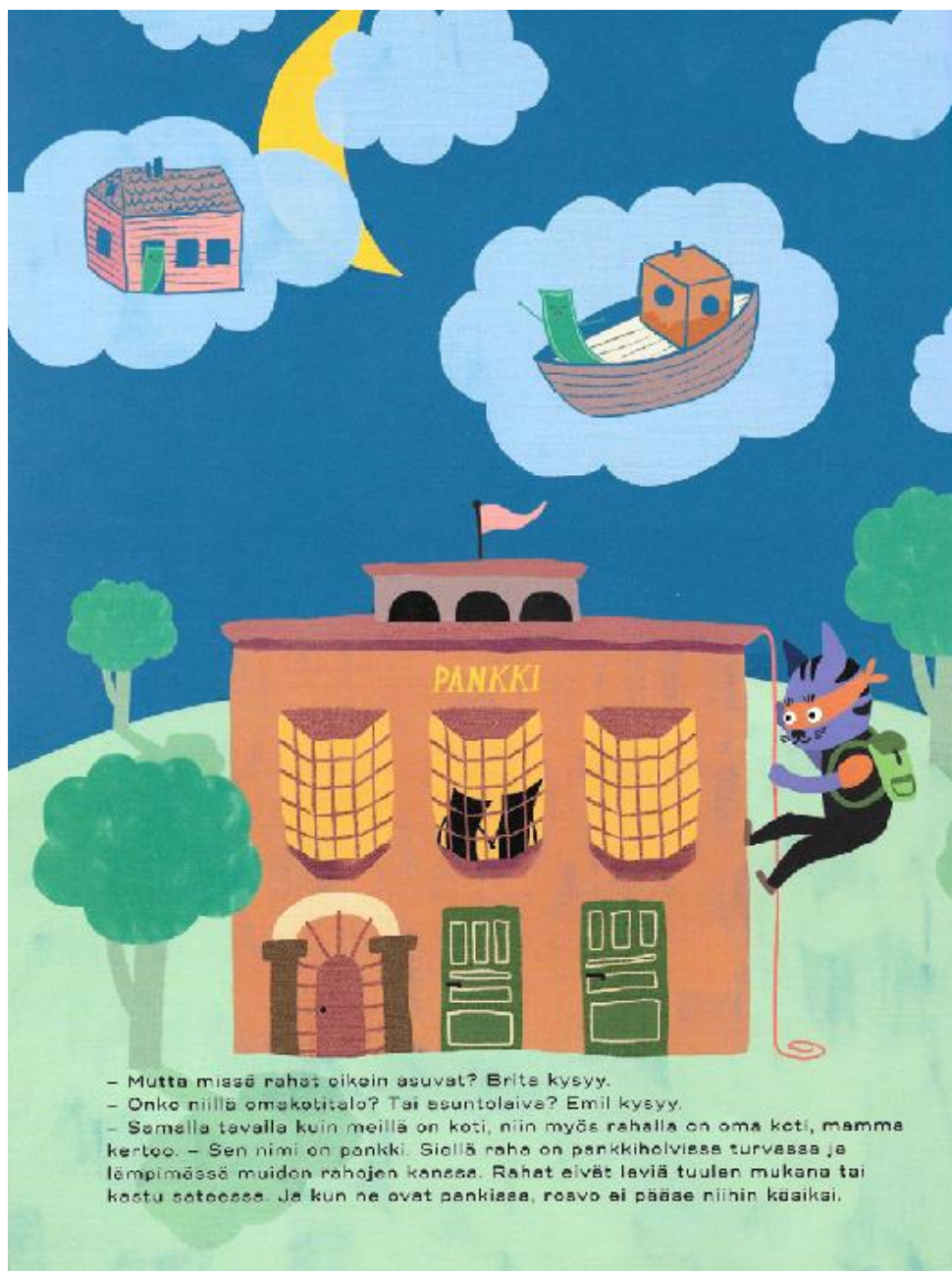

Kuva 6. Onnellinen seteli pankissa

Tornihuoneen salaseura. Rahan jäljillä -teoksessa rahaa ei pyritä inhimillistämään kuvituksen avulla. Kuvituksessa kuvataan suhteellisen tarkasti kirjan henkilöitä niissä toiminnoissa, joita tekstissä kuvaillaan. Kuvitus tarjoaa tarkempia yksityiskohtia miljööstä ja kuvaa henkilöiden ulkonäköä, mikä jää tekstissä kertomatta. Se ei myöskään pyri luomaan tekstile uusia merkityksiä. Käteinen, erityisesti suuret setelit tuntuvat vierailta ja niitä ihastellaan kaukaa. Lapset ihmettelevät 200 euron setelin kokoa Suomen pankin Rahamuseossa. ‘En ole koskaan nähnyt näin isoa rahaa’, Koko pohtii. Mikin äiti Sanna kertoo, miten nykyään suurin osa maksuista tehdään verkossa tai pankkikorteilla ja isoja setelejä näkee harvemmin. Hän tuo samalla esiin myös sen, että käteisen käyttö voi olla yleisempää joissain muissa maissa kuin Suomessa. Lappalaisen ja Malinin kirjassa käteisellä maksetaan pieniä ostoksia, kuten sarjakuva-aukeamalla, jossa kukin lapsista pyrki tienaamaan omalla tavallaan Hakun puhelimeen tarvittavia rahoja. Isompi rahamäärä, joka kerätään palauttamalla käytettyjä puhelimia takaisin liikkeeseen, kuvataan taas digitaalisena tilille siirtyvänä summana. Miki toteaa, miten puhelinliikkeessä tuskin on ‘sellaista nippua käteistä’ antaa.

Tornihuoneen salaseura. Rahan jäljillä -teoksen kerronnassa korostuu, miten rahaa säästäessä ja isompien rahasummien käsittelyssä olisi hyvä käteisen sijasta käyttää pankkitiliä. Kirjassa Mikillä ja Lumilla on jo omat tilit, jonne viikko- ja kuukausirahat maksetaan. Kokolla ja Hakulla taas ei ole tilejä, mutta Koko saa kaksi euroa viikossa käteisellä kotitöiden ja läksyjen tekemisestä. Haku taas ei saa sitäkään. Teoksessa korostuu miten taloudellinen toimijuus edellyttää oman pankkitilin avaamista. Tilin avaaminen on mahdollista jo hyvin varhaisessa iässä, mutta perheiden oma taloustilanne sekä tietämys aiheesta voivat vaikuttaa siihen onko lapselle avattu tiliä. ‘Äidille ei ole varmaan tullut edes mieleen, että minullakin voisi olla tili’ kertoo Koko muille.

Hamidin, Salmelan ja Salmisalonen teoksessa korostuu pankin rooli rahan säilyttämisessä. Samalla nousee taas esiin se, miten kirjassa pyritään inhimillistämään rahaa. Mamma kertoo lapsille, miten rahalla on oma koti, joka on pankki. ‘‘Siellä raha on pankkiholvissa turvassa ja lämpimässä muiden rahojen kanssa.’’ Mamma selittää mitä rahalle käy, kun siitä ei pidetä huolta ja miten se voi, kun se on pankissa. ‘‘Pankissa on töissä rahanhoitajia. Heidän tehtävänä on huolehtia, että rahalla on kaikki hyvin’’ mamma kertoo. Kuvassa voi nähdä (Kuva 7), miten pankin ikkunassa on kahden toisiaan kädestä pitävän setelin siluetti.

Kuva 7. Setelit käsi kädessä

Samana aikeana oikealla sivulla lapset Brita ja Emil spekuloiivat mamman puheiden perusteella, miten rahan kävisi ilman pankkia ‘‘raha olisi ihan ypöyksin kylmässä ulkona ilman

pipoa tai hanskoja” ja kaiken lisäksi vielä rosvojen armoilla. Heidän selityksensä yhteydessä on kuvitus (Kuva 5), jossa raha on hylättynä kadulle rosvoittavana, kun taas toisessa kuvassa (Kuva 6) raha näyttää nautiskelevan olostaan aurinkotuolilla makoillen muiden setelien kanssa. Tämä kuva edustaa rahaa, joka on pankissa ja jolla on rahanhoitaja. Raha voi hyvin, hymyilee ja sillä on seuraa. Toisin kuin läpimärkä ja surullinen seteli, joka on täysin yksin. Yksin olevan rahan seurana on vain kulman takaa kurkistava kissa, joka on naamioitunut rosvo. Kuvissa oleva säätila korostaa sitä, kuinka hyvin seteli voi. Toisessa kuvassa paistaa aurinko, kun taas toisessa on pimeää ja sateista.

Yksinäisen rahan kuvassa tuodaan esille, miten raha kannattaa tallettaa pankkiin.

Tallettamatta jättäminen ei ole järkevää sillä siihen liittyy paljon ikäviä asioita ja siinä piilee paljon riskejä. Nuorella lukijalla ei välttämättä ole omaa pankkitiliä, kuten ei myöskään Kokolla ja Hakulla, mutta häntä opetetaan ymmärtämään miten sellainen kannattaa olla rahan säilyttämistä varten. Jos taas lukijalla on jo pankkitili niin häntä opetetaan pitämään raha siellä turvassa jatkossakin. Pankissa aurinko paistaa jatkuvasti ja asiat ovat hyvin. Setelistä kehoitetaan pitämään huolta ja korostetaan miten rahan hylkäämisellä tai yksin jättämisellä on kamalat seuraukset rahalle. Kerronnalla pyritään puhuttelemaan lukijan tunteita ja samalla luodaan ikään kuin huoltosuhde rahan ja lukijan välille. Teoksessa vedotaan nuoren lukijan empatiaan, kun rahasta on tehty tunteita herättävä elollinen hahmo, jonka kohtalo voi olla nuoresta lukijasta kiinni. Tämä on mielenkiintoista, sillä onhan raha loppujen lopuksi enemmän työväline, kun jokin, josta huolehtia toisen elollisen olennon lailla.

Rahan kuvaaminen setelinä tai kolikkona lasten kuvakirjan sivuilla on käytännöllistä ja konkreettista. Sen inhimillistäminen *Raha. Missä se kasvaa ja mihin se katoaa?* -teoksessa on kuitenkin valinta. Raha voisi hyvin olla kasvoton tavara ja esine, kuten Lappalaisen ja Malinin kirjassa. Inhimillistäminen voi olla luettavuuteen ja kerrontaan liittyvä valinta tai se voi olla pyrkimys hyödyntää tarinassa huumoria ja leikkittelyä. Toisaalta kyseessä on myös arvovalinta, sillä rahasta tulee hahmo, johon suhtautua tunteella. Se, että antaa esimerkiksi kahvikupille elämän on hyvin erilainen päätös seteliin verrattuna. Rahan inhimillistäminen ei myöskään rajoitu Hamidin, Salmelan ja Salmisalonen kirjassa pelkkään kuvitukseen vaan myös tekstiin, mikä tekee rahan inhimillistämistä kokonaisvaltaisemman ja tietoisemman valinnan. Kuvat ja sanat täydentävät toisiaan. Kuvissa näkyy se mitä tekstissä kerrotaan, mutta kuvissa otetaan myös luovaa vapautta sen suhteen, miten asioita kuvataan. Tekstissä ei esimerkiksi sanota suoraan, että seteli makaa aurinkotuolilla vaan kerrotaan, miten rahalla on oma hoitajansa pankissa. Kuvituksessa tämä rahan turvallinen ja hyvä olotila on päätetty kuvata aurinkotuolilla istuvilla hymyilevillä seteleillä ja siten kuvitus luo tekstile uusia merkityksiä.

Rahan olomuotojen lisäksi *Raha. Missä se kasvaa ja mihin se katoaa?* -teoksessa pyritään selittämään rahan alkuperää, kun mamma kertoo rahaa edeltäneestä vaihtotaloudesta. ‘‘Oli näppärää keksiä raha helpottamaan vaihtokauppaa’’, toteaa mamma. ‘‘Ja jos rahaa ei olisi keksitty – niin äiti joutuisi kantamaan taskussa pankkikortin sijaan perunoita’’, Brita sanoo. Aukeamalla kuvataan (Kuva 8) torilla käytävää vaihtokauppaa ja aukeaman oikeassa yläreunassa on mamma taskut täynnä perunoita (Kuva 9).

Kuva 8. Vaihtokauppaa torilla

Kuva 9. Perunoita mamman taskuissa

Seuraavan aukeaman oikeassa ylälaidassa (Kuva 10) on esitetty faktaa raha-sanan alkuperästä. ‘’Sana raha tarkoitti alun perin oravannahkaa’’, tekstissä kerrotaan. Tekstin vieressä on kuva oravasta, joka pitää tiukasti kiinni hännästään ja pyytää ‘’älä vie mun nahkaa!’’ Elävä orava, joka puhuttelee lukijaa antaa kuvan oravia ja niiden häntiä metsästävästä vaihdantakulttuurista. Lukija voi kokea, että on parempi, ettei oravien häntiä enää viedä ja käytössä on raha, jonka tuottaminen ei ainakaan näennäisesti satuta eläviä olentoja. Samalla sivulla kerrotaankin, miten

seteli valmistetaan pääosin puuvillan kuduista. Julmuus piilee tässäkin, sillä puuvillan viljelyä on sen historiassa tehty eettisesti kestävästi hyödyntämällä orjatyövoimaa.

Kuva 10. Oravannahkakauppaa ja puuvillaa

Tornihuoneen salaseura. Rahan jäljillä keskittyy talouden nykytilanteen kuvaamiseen. Teokseen on esimerkiksi koottu kaavio, jossa kerrotaan, miten Suomen talous toimii (Kuva 11). Kaavio sijaitsee lähes kirjan puolivälissä muun tekstin välissä. Siinä tiivistyy osa aiheista, joista kirjassa on jo tarinan myötä keskusteltu kuten pankit, työnteko ja verotus. Kaaviossa kuvataan muun muassa miten verorahat ja tuotteista maksettu arvonlisävero menevät valtion kassaan. Lisäksi siinä kuvataan miten kunnat pyörittävät paikallisia palveluita, kuten esimerkiksi kouluja ja

päiväkoteja. Kaaviossa näkyy myös Euroopan keskuspankki ja sieltä Suomen saama lainaraha. Aukeaman alareunan keskellä näkyy erilaiset yksilöille maksettavat tuet ja etuudet. Kaavio tuo esiin, miten monet asiat ovat talousjärjestelmässä kytköksissä toisiinsa. Siinä käytetään

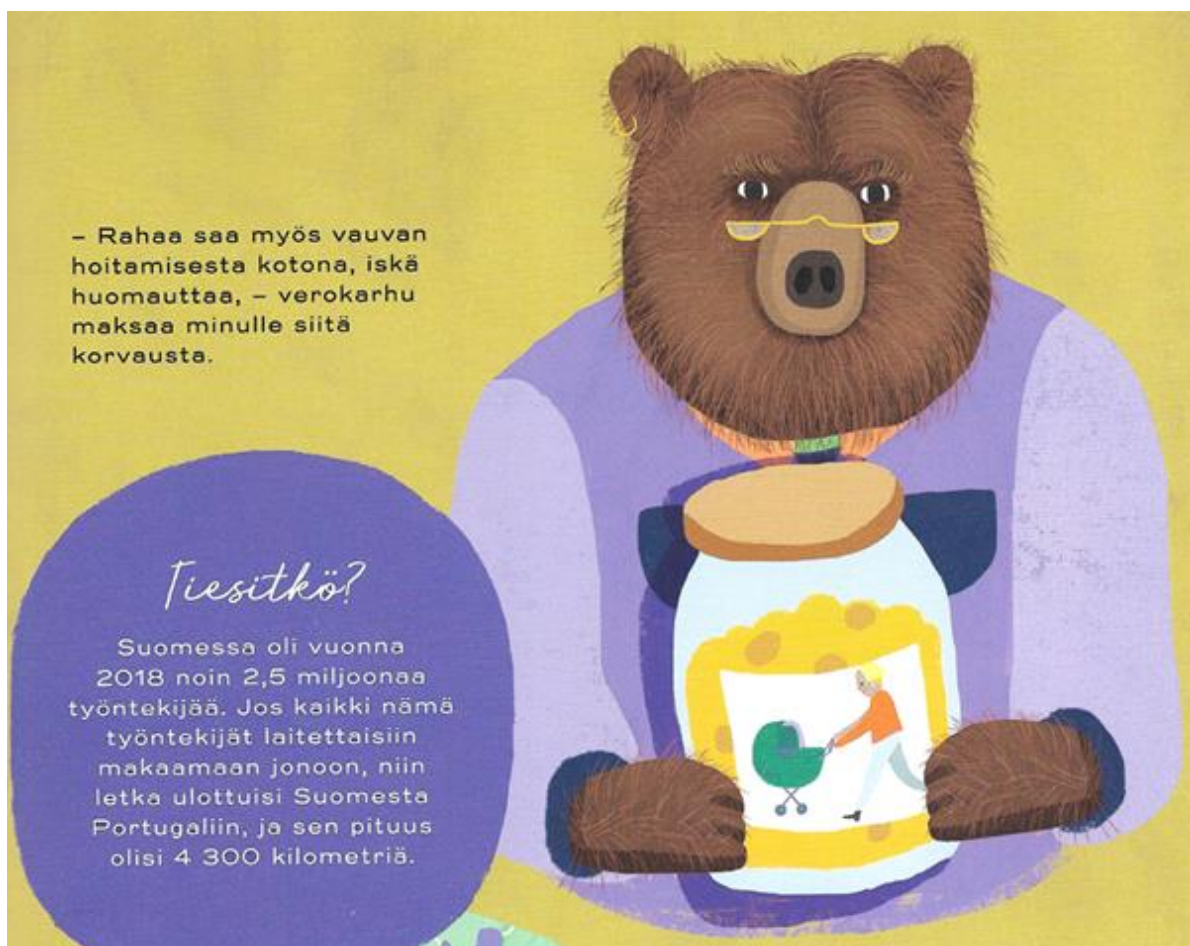

Kuva 11. Näin Suomen talous toimii

yksinkertaista grafiikkaa ja nuolia kuvaamaan erilaisia vaikutussuhteita. Selkeät isolla fontilla kirjoitetut otsikot ja lyhyet ytimekkäät kuvaukset pyrkivät esittämään monitahoisen järjestelmän tasoja nuorelle lukijalle sopivalla havainnollisella tavalla.

Hamidin, Salmelan ja Salmisalonen teoksessa käsitellään nykyistä talousjärjestelmää esimerkiksi sosiaalietuuksien kautta. Mamma kertoo, miten onnekasta on, että “-- Suomessa rahaa saa myös silloin, jos ei käy töissä.” Tosin “-- silloin rahaa saa hirmuisen vähän, eikä ehkä ole varaa käydä huvipuistossa kesällä. Siksi moni etsii uutta työtä tai opiskelee” mamman mukaan. “Opiskelustakin saa rahaa, mutta vain silloin, jos opiskelee ahkerasti” mamma jatkaa. Kuvituksessa näkyy (Kuva 12) miten verokarhu maksaa iskälle korvausta vauvan hoitamisesta kotona ja seuraavalla sivulla (Kuva 13) se vahtii hyllylle keräämiään varantoja kassakoneen äärellä. Verokarhu herättää lapsissa huolestuneisuutta ja Emil haluaa tietää mikä se on. Mamman mukaan verokarhua ei tarvitse pelätä ja sen tehtävänä on “ottaa mamman palkasta osan ja antaa se iskälle, jotta hän veisi Tuiskun leikkipuistoon”. Palkasta osa menee vielä ambulanssikuskeille ja

Emilin koululle. Verokarhun keräämillä rahoilla pidetään myös katuvalot päällä ja tyhjennetään roskikset, eli pidetään huolta yhteisistä asioista. Verokarhun avulla pyritään selittämään lukijalle, miten yhteisillä varoilla pidetään yllä tiettyjä palveluita ja maksetaan tukia ja etuuksia. Verokarhun hahmossa hyödynnetään personifikaatiota ja karhun hahmo herättääkin aluksi huolta Emilissä.

Kuva 12. Verokarhu maksaa iskälle

Kuva 13. Verokarhu vahtii varantoja

Kummassakaan teoksessa ei kritisoida Suomessa vallitsevaa talousjärjestelmää eikä hyvinvointivaltion mallia. Ne kuvaavat uskollisesti nykyistä toimintaympäristöä ja ovat siten samalla tiukasti sidoksissa länsimaiseen markkinatalouteen. Teoksissa mainitaan yhteinen vastuu ja

julkisten palveluiden ylläpito verovaroilla. Hamidin, Salmelan ja Salmisaloon kirjassa sivutaan myös vastuullista kuluttamista ja puhutaan muustakin kuin rahan säästämisestä, kuten esimerkiksi veden, sähkön ja ruoan. Molemmissa teoksissa nousee kuitenkin esiin rahalla ostettavien esineiden ja elämysten tuoma onni. Mamma ostaa palkalla itselleen kivoja juttuja kuten juustoja ja kirjoja. Ja kun on varaa voi käydä huvipuistossa. Lappalaisen ja Malinin kirjassa koko tapahtumien ketju, jota kuvataan tarkemmin alaluvussa 3.2, taas lähtee liikkeelle Hakun uudesta puhelimesta, joka on hänelle elintärkeä ja jonka eteen aletaan yhdessä tuumin keräämään rahaa. Työnteko, oman elämänlaadun ylläpito ja rahan tuoma onni nousevat tärkeiksi teemaksi. ‘Rahaa kannattaa säästää myös siksi, että voi toteuttaa erilaisia unelmia!’ mamma kertoo lapsille.

Kun pohditaan mitä lapsille olisi hyvä tai tarpeen kertoa tietyistä taloudellisista ilmiöistä ja käsitteistä sekä taloustaidoista tehdään väkisinkin jonkinlaisia valintoja. Talouskasvatus on tuskin koskaan arvovapaata, mutta ihanteellisesti se olisi avointa arvolähtökohdiltaan sekä kunnioittaisi yksilön päätöksenteon autonomiaa. Kaikkea ei ole myöskään mahdollista mahduttaa esimerkiksi lasten kuvakirjaan, jossa on hyvin rajallinen sivumäärä ja vielä rajallisempi tekstin määrä. Tässä tapauksessa molemmissa analysoitavissa teoksissa todetaan rahan olevan nykyään enemmän digitaalisessa muodossa, mutta kerronnassa hyödynnetään myös rahan fyysistä muotoa erityisesti *Raha. Missä se kasvaa ja mihin se katoaa?* -teoksessa. Raha inhimillistetään ja pankki esitetään sen asuinpaikkana, millä pyritään vaikuttamaan lukijan tunteisiin. Lappalaisen teoksessa kuvataan rahan luonteen lisäksi laajemmin Suomen talousjärjestelmää, mikä kertoo myös teoksen jo kouluikäisestä kohderyhmästä sekä hyödynnetään tietotekstille tyypillisiä kaavioita asian hahmottamisessa.

3.2 Taloustaitojen harjoittelu ja avoin rahapuhe

Teoksissa käsitellään taloustiedon peruskäsitteiden lisäksi erilaisia taloustaitoja, jotka liittyvät oman rahan käyttöön, talouden hallintaan, säästämiseen, ansaitsemiseen ja työntekoon. Analysoin, miten teoksissa kuvataan erilaisia taloustaitoja sekä taloudellista toimijuutta erityisesti nuorten henkilöihahmojen kautta. Lappalaisen ja Malinin teoksessa nuoret päähenkilöt pyrkivät yhdessä ratkomaan taloudellisia haasteita. Teoksissa konkretisoituu perheissä käytävän rahapuheen merkitys ja tarkastelen teoksessa käytävän rahapuheen sisältöä sekä laatua.

Tornihuoneen salaseura. Rahan jäljillä asettaa päähenkilön Hakun haastavaan ja hankalaan tilanteeseen heti kirjan alussa. Haku on halunnut vanhan puhelimensa tilalle uutta puhelinta, jolla voisi ottaa parempia videoita ja kuvia. Hän kuuntelee korealaisista pop-musiikkia ja kuvaa puhelimellaan musiikkivideoista omia versioitaan, joita julkaisee sosiaalisessa mediassa ja on turhautunut vanhaan puhelimeensa. Haku kertoo miten ‘kökkö puhelin’ rikkinäisellä kameran

linssillä pilaa hänen elämänsä. Puhelinliikkeen mukaan sitä ei voinut korjata, joten Haku on ostanut itselleen upouuden puhelimen Nanran osamaksusopimuksella äitinsä nimissä. Haku ei kuitenkaan tiedä miten keräisi rahat osamaksuihin eikä hän halua äitinsä tietävän uudesta puhelimesta tai maksujärjestelystä.

Lappalaisen ja Malinin teoksessa taloustaitoja opetetaan tarinallisuutta hyödyntäen. Heti teoksen alussa tuodaan esiin ongelma tai haastava tilanne, jota aloitetaan selvittämään kirjan henkilöiden toimesta. Tapahtumat seuraavat selkeää draaman kaarta, jossa alkuasetelman ja haasteiden kautta edetään loppuratkaisuun. Matkan varrella käydään läpi paljon erilaista talousosaamiseen liittyvää tietoa. Kaikki kytketään jollakin tavalla kirjan juoneen mukaan, kuten työnteosta puhuminen, rahan tienaaminen ja rahamuseossa vierailu. Faktoja syötetään lukijalle tarinan ohessa sen sijaan, että ne esitettäisiin puhtaasti asiatekstin muodossa. Fiktiivisen kehystarinan seassa on lisäksi erillisiä taloudesta kertovia ”Fakta”-sivuja (Kuva 2) sekä erilaisia kaavioita, joissa esitetään esimerkiksi Suomen talousjärjestelmän rakennetta (Kuva 11). Nämä tietotekstiosuudet ovat helposti eroteltavissa muusta teoksesta ja luettavissa erikseen, mikä myös helpottaa kirjan tietojen pariin palaamista.

Toimiva tarina vaatii seurakseen henkilöahmoja ja nuorella lukijalla ja kirjan potentiaalisella kohderyhmällä on mahdollisuus samaistua Lappalaisen ja Malinin teoksen ala-asteikäisiin päähenkilöihin Hakuun, Kokoon, Lumeen ja Mikiin. Kirjan lähtötilanne ja Hakun kohtaamat haasteet voivat olla samaistuttavia monelle nuorelle, joille puhelin on tärkeä oman sosiaalisen ja muun elämän työväline. Erilaiset rahaan ja talouteen liittyvät kysymykset liittyen omaan tai perheen rahankäyttöön ovat myös tulleet ajankohtaisiksi lukijoille samalla tavalla kuin kirjan hahmoille. Ja jos eivät niin teoksen myötä niihin pyritään kannustamaan. Haku pääsee esimerkiksi avaamaan oman pankkitilin, mikä voi olla monelle lukijalle ajankohtainen asia. Kuvituksessa näytetään (Kuva 14), miten Haku vieraillee pankissa äitinsä kanssa ja allekirjoittaa tilin avaamiseen tarvittavat paperit. Haku on myös ”katsonut etukäteen internetistä mitä avaamisessa tarvitaan”. Hänelle ei välttämättä avattaisi tiliä ilman kirjan tapahtumia ja muiden lasten kanssa käytyjä keskusteluja rahasta ja taloudesta. Kirja kannustaa myös tässä kohtaa lukijaa reflektoimaan omaa tilannettaan esimerkiksi pankkitilin suhteen. Jos pankkitiliä ei ole, niin kenties sen tarpeesta ja olemassaolosta voi kirjan lukemisen jälkeen - tai sen aikana - keskustella vanhemman tai ystävien kanssa.

Kuva 14. Haku avaamassa omaa tiliä

Rahan säästämisen ja pankkitilille laiton lisäksi teoksissa tuodaan esiin myös muita taloustaitoja kuten sijoittamista. Mikin kotona puhutaan sijoittamisesta sekä osakkeista ja hänelle on avattu jo vauvana oma sijoitussalkku. Hamid, Salmela ja Salmisalo kertovat, että ”jos rahaa on tosi paljon, voi sijoittaa kultaharkkoihin.” Myös ”asunnon voi vuokrata toiselle perheelle” heidän mukaansa ja sijoittamista ”voivat tehdä kaikki, joilla jää rahaa säästöön”. Myös Ania-mamma sijoittaa ja hän sijoittaa myös lasten puolesta sillä he ovat kuulemma vielä liian nuoria tekemään sitä itse. Säästämisen, tienaamisen ja erilaisten sijoittamiskeinojen avulla käsittelyn avulla tuodaan esiin, miten talousosaamiseen liittyy monenlaisia taitoja, joiden opettelu on hyvä aloittaa.

Lappalainen ja Malin kannustavat aktiiviseen taloudelliseen toimijuuteen. Haku oppii taloudesta oman toiminnan ja haasteiden kautta ja myös virheitä tehden. Toisin kuin Hamidin, Salmelan ja Salmisalon teoksessa, jossa taloudesta keskustellaan rauhassa ja turvallisesti aamiaispöydän äärellä. Lappalaisen ja Malinin kirjassa on tilaa tehdä virheitä ja epäonnistua. Se ei pyri tuomitsemaan Hakun käytöstä tai luomaan varoittavaa esimerkkiä. Teoksessa esitetään Hakun

tilanteeseen liittyvät epämiellyttävät tunteet ja teon seuraukset. Läpi teoksen on läsnä ratkaisukeskeisyys. Haku kertoo ystäviensä jälkeen äidilleen ostetusta puhelimesta, ja he tulevat yhdessä sopimukseen siitä, että Haku saa mahdollisuuden kerätä tarvittavan summan seuraavan kymmenen päivän aikana. Samalla kannustetaan siihen, että omien rahaongelmien kanssa ei kannata jäädä yksin ja on hyvä ottaa puheeksi erilaiset ongelmat ja haasteet esimerkiksi omien ystävien kanssa. Kirjan hahmojen iän huomioon ottaen olisi tietenkin parasta, että asiasta puhuttaisiin ensin suoraan aikuisille. Melkein kaikkien hahmojen vanhemmat tai vanhempi ovat läsnä teoksessa, mutta kenellekään ei kerrota Hakun tilanteesta heti alkuun, vaan lapset pyrkivät ratkaisemaan tilanteen itse.

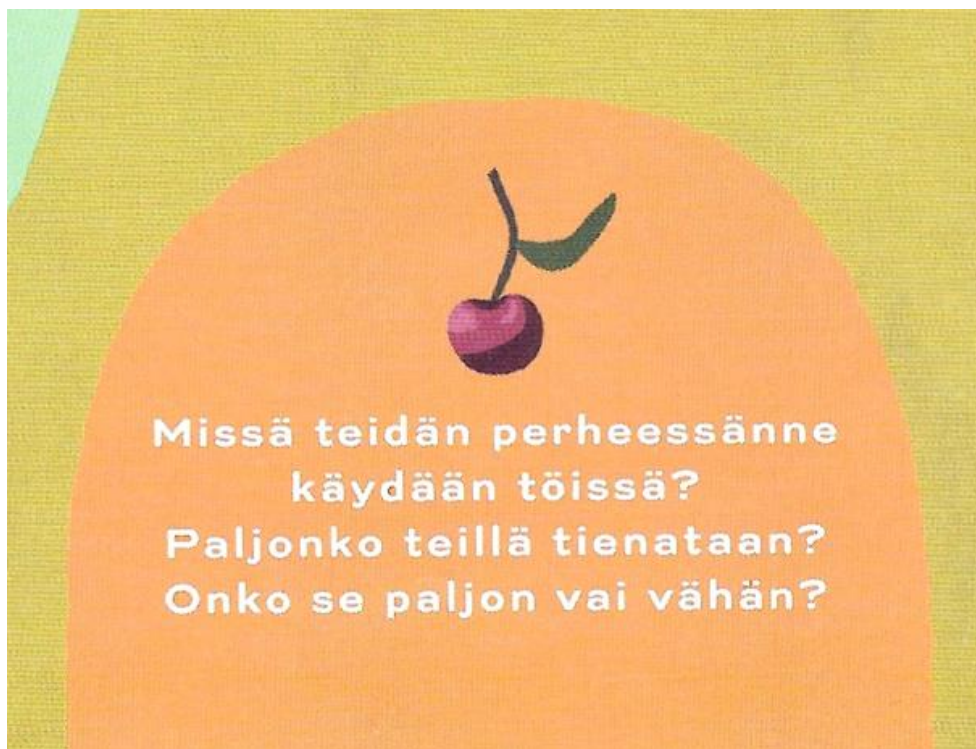
Hakun tarina kannustaa siihen, että raha-asioista kannattaa puhua vanhemman kanssa avoimesti ja suoraan. Haku on tietoinen oman perheensä tiukasta taloustilanteesta, mutta ei ole täysin tietoinen vaikeuksien syvyydestä. Hän kuulee äitinsä puhuvan mummin kanssa videopuhelua aiheeseen liittyen. ”Tässä taisi olla kyse muustakin kuin puhelimesta” Haku pohtii samalla, kun sisäistää tilanteen vakavuuden ja jää miettimään pitäisikö puhelin palauttaa. Lopulta hän päättää kertoa äidille tilanteesta ja ehdottaa rahojen keräämistä omin avuin kavereiden kanssa tekemän suunnitelman ja laskelmien mukaisesti.

Ratkaisukeskeisyyden ja lapsen taloudellisen toimijuuden lisäksi Hakun tilanteessa tuodaan esiin myös, miten monissa perheissä lapset voivat joutua ottamaan liikaa vastuuta. Haku on joutunut ikäisekseen ottamaan paljon vastuuta toimimalla äitinsä tulkkina esimerkiksi verkossa asioimisessa uudessa kotimaassa. Haku ja hänen äitinsä ovat muuttaneet Suomeen Hakun ollessa taapero. Vastuun mukana on tullut myös mahdollisuus päästä käsiksi äidin tietoihin ja tehdä sopimus osamaksusta, joka ei alaikäisen omissa nimissä olisi mahdollista. Haku toimii myös osittain äitinsä tulkkina talousneuvojan luona, jonka palveluita Lumi on vinkannut Hakun äidille Hakun kautta. Haku ja hänen äitinsä matkaavat yhdessä talousneuvolaan talousneuvojan luo. Hakun mukaan äitiä taitaa nolottaa, että tilanne on niin huono. Äiti kannustaa kuitenkin omalla esimerkillään etsimään ratkaisuja hankaliin taloudellisiin tilanteisiin ja ottamaan apua vastaan. Vaikka perheen tilanne on mahdollistanut Hakun kohdalla riskialtista talouskäyttämistä niin kirjan tapahtumat ja talousneuvojalla käynti voivat viedä perhettä kohti avoimempaa rahapuhetta.

Nykyvanhemmille taloudesta puhuminen on uutta ja mallia siihen ei ole saatu kotoa. 1970–80-luvuilla sijoittamisesta tai säästämisestä ei juuri puhuttu. Nina Nordlund kirjoittaa teoksessaan *Lapset ja raha – Talouskasvatuksen aakkoset vanhemmille* (2018) miten ennen vanhaan ei puhuttu eri kasvatusaloista eikä varsinkaan talouskasvatuksesta. Sen sijaan oli vain lasten kasvattaminen. Nordlund toteaa, että maailmamme on kuitenkin muuttunut ja yhteiskuntamme pyörii rahan ympärillä. Ilman rahataitoja on vaikea selvitä yhteiskunnassa. (Nordlund 2018, s. 8.) Vanhempien

valmiudet puhua taloudesta paranevat koko ajan, mutta pysyvätkö ne mukana kehityksen kyydissä, kun puhutaan esimerkiksi kuluttamisen uusista muodoista kuten kryptovaluutta ja nettiostaminen, jotka ovat arkea nuorille? *Raha. Missä se kasvaa ja mihin se katoaa?* -teoksessa pyritään rikkomaan juuri rahapuheeseen liittyviä tabuja keskustelemalla taloudesta ja rahasta matalalla kynnyksellä.

Hamid, Salmela ja Salmisalo puhuttelevat suoraan lukijaa ja esittävät tasaisin väliajoin kysymyksiä liittyen vanhempien palkkoihin, pankkitilien saldoihin sekä perheen lainoihin, joiden kautta kannustetaan pohtimaan oman perheen taloutta ja rahankäyttöä. Esimerkiksi yhdellä aukeamalla kysytään ‘Missä teidän perheessänne käydään töissä? Paljonko teillä tienataan? Onko se paljon vai vähän?’ (Kuva 15). Kysymykset sijaitsevat pienissä niille varatuilla ja rajatuilla alueilla sivujen ylä- tai alalaidoissa. Näihin kysymyksiin vastatakseen nuori lukija tarvitsee lisätietoja kotitalouden aikuiselta lukijalta. Kysymysten avulla aukeaa mahdollisuus keskustella esimerkiksi vanhempien palkoista tai muista raha-asioista perheen kesken. Kysymykset liittyvät aina jotenkin sivulla tai aukeamalla olevaan aiheeseen. Tämä kannustaa arkiseen rahapuheeseen, jossa puhutaan yhdessä perheen raha-asioista. Vaikka Hamidin, Salmelan ja Salmisaloon kirjassa lapsihahmot eivät ole samalla tavalla aktiivisia toimijoita kuin Lappalaisen ja Malinin kirjassa niin lukijaa pyritään aktivoimaan. *Raha. Missä se kasvaa ja mihin se katoaa?* pyrkii olemaan esimerkki avoimesta rahapuheesta, kun taas Lappalaisen ja Malinin teoksessa Hakun perhe on esimerkki perheestä, jossa rahasta ei puhuta yhtä avoimesti. Lukijan on mahdollista oppia molempien lähestymistapojen kautta.

Kuva 15. Kysymyksiä lukijalle

Hamidin, Salmelan ja Salmisalonn teoksessa rahapuhe tapahtuu hyvin arkisessa tilanteessa aamupalapöydän äärellä, kun koko perhe on aloittamassa päivää (Kuva 1). Taloudesta puhuminen on osa perheen arkikeskustelua eikä kaukaista tietoa, josta ei puhuta koskaan. Se ei ole vain aikuisten keskenään puhumaa vaan myös lapset ovat läsnä keskustelussa. Rahasta puhutaan kuitenkin perheen lapsille ikätasoisella sopivalla tavalla. Vanhemmat näkevät vaivannäön siinä, että he muokkaavat itsellään olevaa tietoa lapselle paremmin ymmärrettäväksi eivätkä väheksy sitä, etteikö pieni lapsi voisi ymmärtää jotain talouteen liittyviä asioita. Rahasta ei myöskään puhuta tavalla, joka aiheuttaisi stressiä lapsissa. Tarinassa ei puhuta juurikaan perheen mahdollisista talousvaikeuksista, lainoista tai muusta rahaan liittyvästä stressistä tai ongelmista. Kuvituksessa (Kuva 3) näkyy maksamattoman lainan määrä, mutta talousvaikeuksista ei puhuta. Tarinan näkökulman perusteella perheen taloustilanne on suhteellisen hyvä ja tämä varmasti vaikuttaa siihen minkälaiset talouteen liittyvät haasteet ovat osa perheen arkea.

Rahaan liittyvät henkilökohtaiset ongelmat ja haasteet eivät automaattisesti tarkoita sitä, etteikö vanhempi kykenisi puhumaan lapselle järkevästi rahasta. Asiantunteva rahapuhe ei ole pelkästään taloudellisesti hyväosaisten etuoikeus. On mahdollista, että vähäosaisemmassa perheessä puhutaan esimerkiksi sääntillisestä säästämisestä, kun taas hyväosaisessa perheessä tienaamiseen liittyy valtavia suorituspaineita sekä oman statuksen ylläpitoa, joihin vastataan esimerkiksi riskaabelilla sijoittamisella. Joka tapauksessa vanhemmat ja erityisesti keskustelua vetävä Aniamamma luovat lapsille turvallisen tilan puhua rahasta ja kysyä rahasta sekä perheen omasta taloudentilasta. Näin he rakentavat pohjaa talouskasvatukselle jatkossa sekä kannustavat avoimeen keskusteluun rahasta.

Vanhemman on hyvä muistaa lukiessa yhdessä lapsen kanssa taloutta käsittelevää lastenkirjaa, että hän saattaa joutua vastaamaan perheen taloutta käsitteleviin kysymyksiin. On hyvä miettiä jo etukäteen millä tavoin kysymyksiin vastaa ja onko ylipäätään valmis vastaamaan niihin. Miten perheen omaa taloudellista tilannetta suhteutetaan kirjassa olevan perheen tilanteeseen ja minkälaisia asioita kysymysten kautta nousee esiin perheen taloudellisesta tilanteesta? *Raha. Missä se kasvaa ja mihin se katoaa?* -kirjan lukijalle kohdistamat kysymykset eivät itsessään ole hankalia tai millään tavalla tunkeilevia, mutta ne voivat olla haastavia, jos taloudesta ei ole aiemmin puhuttu avoimesti perheessä lasten kanssa. Kirjan tarkoituksena ei ole aiheuttaa stressiä tai pahaa oloa, mutta sen esittämät kysymykset ja niiden synnyttämä keskustelu voivat aiheuttaa monenlaisia tunteita ja kasvattajan olisi hyvä olla valmistautunut tähän. Esimerkiksi oman perheen taloudelliseen tilanteeseen liittyvää puutetta, stressiä tai ahdistusta ei tulisi tuoda esille lapselle teosta lukiessa.

Yhteisen lukuhetken kautta teokset voivat opettaa myös aikuisille taloustietoa. Narratiivisten lasten tietokirjojen tapa esittää tietoa voi auttaa myös vanhempaa ymmärtämään monimutkaisempia talouteen liittyviä ilmiöitä. Esimerkiksi Lappalaisen ja Malinin teoksen ”Fakta”-sivut voivat tarjota aikuiselle käyttökelpoista tietoa. Ne on myös helppo erottaa muusta tarinasta ja lukea erikseen, jos tarve sille nousee. Aikuisen lukijan on kuitenkin hyvä muistaa tietty lähdekritiikki ja pyrkiä tarkastamaan onko kirjoissa kerrottu talouteen liittyvä tieto oikeaa. Hänen on hyödyllistä ymmärtää talouteen liittyviä ilmiöitä tarkemmin ja laajemmin kuin mitä lastenkirjassa esitetään tunnistaakseen asiavirheitä. Hänen on myös hyvä tietää mitä tietoa on jäänyt vahingossa tai jätetty tietoisesti tekstin ulkopuolelle. Aikuisella on mahdollisuus tarkkailla kuinka paljon ja miten talouteen liittyvää tietoa on yksinkertaistettu ja onko yksinkertaistaminen tehty asianmukaisesti.

Taloustaitoja opetetaan kouluissa, mutta suurin osa talouskasvatuksesta tapahtuu kuitenkin kotona. Lasten talousosaaminen kehittyy omien vanhempien rahakäyttäytymisen, tietojen, taitojen, asenteiden ja mallien kautta. Suomalainen koulujärjestelmä tasoittaa nuorten kotona saamien talousoppien eroja. Hamidin, Salmelan ja Salmisalons teoksessa tuodaan esiin avoimen rahapuheen tärkeyttä malliesimerkin avulla. Lappalaisen ja Malinin teoksessa korostuu miten perheen rahapuheen heikko laatu voi aiheuttaa haasteita tai ongelmatilanteita. Hakun kautta havainnollistetaan erilaisia taloustaitoja ja opetellaan oman talouden hallinnan taitoja myös virheiden kautta. Teoksessa korostuu lasten aktiivinen toimijuus.

3.3 Sukupuolitietoinen talouskasvatus ja erilaiset kotitaloudet

Raha. Missä se kasvaa ja mihin se katoaa? -teoksessa käsitellään perheen sisäistä työnjakoa Analysoin tarkemmin Ania-mamman hahmon merkitystä ja miten teoksessa tuodaan esiin talouspolitiikkaa sukupuolten tasa-arvon näkökulmasta. *Tornihuoneen salaseura. Rahan jäljillä* -teoksessa käsitellään myös erilaisia kotitalouksia ja sosioekonomista taustaa, jolla on merkittävä vaikutus lasten ja nuorten talousosaamiseen. Tarkastelen, millaisia kotitalouksia kirjassa tuodaan esiin ja millaista rahapuhetta perheissä käydään. Käytän perhe käsitteen lisäksi analyysissa kotitalous käsitettä. Tilastokeskuksen määritelmän mukaan kotitalouden muodostavat ne kaikki henkilöt, jotka asuvat sekä ruokailevat yhdessä tai jotka muuten käyttävät yhdessä tulojaan (Tilastokeskus).

Hamidin ja Salmelan kirja pyrkii kääntämään perheen sisäisiä perinteisiä sukupuolirooleja pääläelleen heti kirjan ensimmäiseltä aukeamalta lähtien. Ania-mamma käy palkkatöissä, kun taas iskä on kotona hoitamassa lapsia ja saa siitä rahallista korvausta. Alaluvussa 3.1 mainittiin, miten Brita kysyy mammalta miksi tämä käy töissä, johon mamma vastaa: ”No, koska mamma

tykkää käydä töissä ja siitä saa myös rahaa.” (Kuva 1). Mamma on myös henkilö, jolla on pääasiallinen puheenvuoro koko kirjan ajan, kun hän kertoo lapsille erilaista rahasta ja taloudesta. Hamid, Salmela ja Salmisalo korostavat naisen roolia aktiivisena tienaajana ja taloustiedon osaajana Ania-mamman sekä teoksen perhedynamiikan ja sisäisen työnjaon kautta.

Töissä käyvä ja talousosaaja nainen ja äiti ei ole uusi asia modernissa suomalaisessa yhteiskunnassa, mutta kehitettävää löytyy. Anu Raijaksen mukaan sukupuolten väliset erot taloudellisessa osaamisessa ja selviytymiskyvyssä ovat OECD/INFE-kokousten (International Network on Financial Education) kestoaiheita. Vaikka Suomi on monia muita maita tasa-arvoisempi, niin tämä koskettaa meitäkin erityisesti taloudellisen tietämyksen ja kiinnostuksen osalta. (Raijas 2021.) OECD:n vuonna 2023 toteutetussa kyselyssä nousi esiin, miten naisten ja nuorten aikuisten talousosaaminen on Suomessa muita maita heikompaa verrattuna koko väestöön. Kyselyn mukaan taloudellinen tietämys oli selvästi matalampaa naisilla kuin miehillä. Raijaksen mukaan miesten ja naisten välisiin eroihin taloustietämyksessä on esitetty monia mahdollisia syitä. Osan sukupuolieroista selittää sosioekonomiset tekijät, kuten ikä, koulutus ja ammattiasema. Kyseessä voi myös olla kotitalouden sukupuolittuneesta työnjaosta, jossa raha-asioiden, jossa raha-asioiden hoito on perinteisesti kuulunut miehille. Tämän lisäksi lapsilla vahvistetaan jo varhaisessa iässä talouteen kasvamisessa taloudellisen toiminnan sukupuolittuneita stereotyyppioita, kulttuuria sekä sosiaalisia normeja. (Raijas 2021.) OECD:n kyselyn tuloksia on myös selitetty tutkimuksissa sillä, että naiset valitsevat useammin vastausvaihtoehdon ”en osaa sanoa” kuin miehet. Kun tämä vaihtoehto poistettiin tutkimuksissa, niin naiset vastasivat useammin oikein. Tämä viittaa siihen, että naiset eivät ole yhtä itsevarmoja taloudellisen tietämyksensä kanssa kuin miehet. Tutkimuksissa todistettiin, että naisten ja miesten välisestä erosta taloustietämyksessä voidaan selittää kolmannes eroissa itsevarmuudessa. (Kalmi ym. 2023.)

Ania-mammaa voi pitää tärkeänä hahmona erityisesti nykyisessä kulttuurisessa ilmapiirissä, jossa perinteiset sukupooliroolit ovat nousseet taas pintaan. Nuorten miesten ja naisten arvot ovat jakautumassa yhä selkeämmin kahtia sekä kauemmas toisistaan. Nuorten naisten arvot ovat muuttuneet liberaalimmiksi, kun taas nuorten miesten arvomaailma on kääntynyt konservatiivisemmaksi. (Nuorisobarometri 2021.) Tämä ilmiö ei suinkaan rajoitu vain Suomeen vaan on globaali (Evans 2024). Jakautuneisuus ulottuu yhteiskunnan joka saralle. Tässä tapauksessa myös perheen sisäiseen työnjakoon ja taloudenhoitoon. Konservatiivisemmassa aatemaailmassa nainen nähdään kodin hengettärenä, joka pitää huolta lapsista ja kodista. Hänen tärkeimmät roolinsa ovat äiti ja vaimo. Mies sen sijaan hoitaa perheen raha-asioita. Sukupuolirooleja ja sosialisatioita korostavien mallien mukaan siihen mitä valintoja perheissä tehdään vaikuttavat sukupuolten osallistumista koskevat odotukset ja näkemykset. Niissä sukupooliroolit nähdään usein

vakiintuneina ja ulkopuolelta annettuina käyttäytymismalleina, joihin sukupuolet sosiaalistuvat kyseenlaistamatta niitä. (Miettinen 2008.) *Raha. Missä se kasvaa ja mihin se katoaa?* -teoksessa Ania-mamma irtautuu perinteisestä hoivaajan roolista.

Vaikka konservatiiviset arvot ovat ottaneet tilaa nyky-yhteiskunnassa niin Ania-mamma heijastaa sitä todellisuutta, jossa naiset ovat jo aktiivisia taloustoimijoita ja tietäjiä. Ania-mamma ei ole uniikki ideaalinainen, jonka taidoista ja elämästä voi vain haaveilla. Hän on jo olemassa siinä todellisuudessa, jossa elämme. Hamidin, Salmelan ja Salmisalons ideana on tuskin ollut, että lukija ihmettelee ja ihastelee, miten nainen puhuu rahasta ja käy töissä. Ania-mamma on sen sijaan arkinen ja jokapäiväinen samalla tavalla kuin perheessä käytävä avoin rahapuhe. Ania-mamma ja hänen perheensä voivat kuitenkin toimia inspiraationa ja tarjota joillekin näkymän perheeseen, jossa sisäiset roolit ja työnjako ovat erilaiset kuin omassa.

Raha. Missä se kasvaa ja mihin se katoaa? kohdalla voi kuitenkin pohtia myös sitä, että onko teoksessa rooleja vain käännetty täydellisen sekoittamisen ja soveltamisen sijaan? Taloudesta kertoo henkilö, joka käy palkkatöissä. Tämä voi luoda mielikuvan siitä, että taloustietämys kuuluu olennaisesti sille henkilölle, joka käy töissä. Kirjassa, ja erityisesti lastenkirjassa ei kuitenkaan ole tilaa esitellä kaikkia mahdollisia ratkaisuja ja tässä teoksessa perheen sisäisiä rooleja ja työnjakoa on päätetty esittää tämän esimerkin kautta.

Hamidin, Salmelan ja Salmisalons teos ottaa osaa sukupuolitietoiseen kasvatukseen. Sukupuolitietoisessa kasvatuksessa henkilöä ei sosiaalisteta tämän ulkoiseen sukupuoleen. Sukupuolitietoisessa kasvatuksessa myös tunnistetaan erilaisia sukupuolittavia yhteiskunnallisia sekä kulttuurisia tekijöitä. Niitä kyseenalaistetaan ja pyritään purkamaan rakentaen samalla sukupuolten tasa-arvoa. Sukupuolitietoiseen kasvatukseen kuuluu olennaisesti myös ajatus sukupuolen moninaisuudesta. Sukupuolitietoinen opetus on kirjattuna opetussuunnitelmiin. (Opetushallitus.) On tärkeää, että sukupuolitietoista kasvatusta tehdään jatkuvasti niin kirjoissa, kotona kuin kouluissa. Yhteiskunta ei etene automaattisesti sukupooliroolien suhteen liberaalimpiin ja tasa-arvoisempaan suuntaan vaan kehitystä tapahtuu suuntaan ja toiseen. Konservatiiviset mielipiteet ja näkökulmat ovat jatkuvasti läsnä yhteiskunnassa ja voivat saada ja saavatkin vahvaa jalansijaa yhteiskunnassa eri aikakausina.

Lappalaisen ja Malinin kirjassa päähenkilö Haku elää yksinhuoltaja äitinsä kanssa. Heidän perheessään ei puhuta avoimesti rahasta ja Haku ei saa viikkorahaa eikä hänellä ole omaa pankkitiliä. Hän elää hyvin erilaisessa perheessä kuin Brita ja Emil. Nuorten aikuisten sosioekonominen tausta vaikuttaa siihen, miten he pärjäävät taloudellisesti tulevaisuudessa. Hakun perheen lisäksi Lappalaisen ja Malinin teoksessa esitellään tarkemmin Hakun ystävien Kokon, Lumin ja Mikin perheitä. Perheiden erilaiset taloudelliset todellisuudet tulevat esiin lasten puheissa

läpi teoksen ja perheet esitellään tarkemmin Fakta-aukeamalla, jonka alaotsikkona on ‘‘Erilaiset perheet’’ (Kuva 16). .

Erilaiset perheet

Perheet saavat tuloja yleensä palkasta, jota aikuiset saavat työstään. Palkan suuruus riippuu koulutuksesta, kokemuksesta ja ammatista. Palkasta maksetaan ensin verot ja eläkemaksut, joten niiden jälkeen tilille tuleva summa on oikeasti pienempi.

Kaikki eivät voi käydä töissä sairauden, työttömyyden, opiskelun tai vanhuuden vuoksi. Silloin yhteiskunta antaa rahaa välttämättömiin asioihin kuten asumiseen ja ruokaan. Nämä tulonsiirrot kustannetaan verovarjoilla.

HAKU

Haku asuu äitinsä kanssa. Äiti on yksinhuoltaja, eli perhe on vain hänen tulojensa varassa. Aiemmin äiti työskenteli isossa kasvihuoneyrityksessä. Sitten hän sai allergiaoireita ja joutui luopumaan työstä. Nyt hän on työtön. Hän saa työttömyystukea, asumistukea, lapsilisää ja toimeentulotukea. He asuvat vuokra-asunnossa.

Äidin tulot kuukaudessa: 1 900 euroa

KOKO

Kokon äiti on sairaanhoitaja ja hänen uusi puolisonsa on nuoriso-ohjaaja. He asuvat omassa asunnossa, josta aikuiset maksavat ottamaansa asuntolainaa takaisin pankille.

Äidin kuukausipalkka: 3 300 euroa
Äidin uuden puolison kuukausipalkka: 2 400 euroa

LUMI

Lumin äiti on politiikan toimittaja sanomalehdessä ja isä on kvanttifysiikan tutkija yliopistossa. He saavat vakituisista töistään kuukausipalkkaa.

Lumin isovanhempien kuoltua he perivät papan vanhan ja arvokkaan asunnon Helsingin keskustassa, ja nyt Lumin perhe asuu siinä.

Äidin kuukausipalkka: 4 400 euroa
Isän kuukausipalkka: 3 700 euroa

MIKI

Mikin isä on perustamansa ohjelmistoyrityksen toimitusjohtaja ja äiti on ekonomisti Suomen Pankissa. Toimitusjohtaja voi päättää itse, millaisen palkan nostaa itselleen yrityksestä, mutta yrityksen koosta ja menestyksestä riippuu, paljonko sillä on varaa maksaa. Mikin isän yritys on vielä melko pieni.

Perheen aikuiset ovat voineet säästää osan tuloistaan ja sijoittaa rahojaan oman asunnon lisäksi osakkeisiin ja rahastoihin. He asuvat omakotitalossa, johon he ovat ottaneet asuntolainaa pankista.

Äidin kuukausipalkka: 5 900 euroa
Isän kuukausipalkka: 4 800 euroa

Kuva 16. Erilaiset perheet

Aukeamalla (Kuva 16) kerrotaan miten ‘‘Perheet saavat tuloja yleensä palkasta, jota aikuiset saavat työstään. Palkan suuruus riippuu koulutuksesta, kokemuksesta ja ammatista.’’

Lisäksi tuodaan esiin, miten kaikki eivät välttämättä tee töitä ja yhteiskunta antaa heille tässä tapauksessa rahaa. Aukeamalla esitellään neljä erilaista kotitaloutta. Jokaisen perheen kuvan kohdalla kerrotaan tieto vanhemman tai vanhempien työtilanteesta, koulutuksesta ja ammatista sekä mahdollisista tulonsiirroista ja lainoista sekä muusta omaisuudesta. Lisäksi kerrotaan aikuisten tulot kuukausitasolla. Aikuisten tuloista kerrotaan jokaisen perheen kohdalla ensin äidin tulot ja sitten vasta isän tulot. Jokaisessa perheessä, jossa on kaksi vanhempaa äidin tulot ovat myös isommat kuin isän tulot. Esimerkiksi Lumin äiti on toimittaja sanomalehdessä, ja isä on kvanttifysiikan tutkija. Mikin vanhemmat asuvat omakotitalossa, johon he ovat ottaneet pankista asuntolainaa. Kokon äidin kuukausipalkka on 3300 euroa ja isän 2400 euroa. Hakun äiti taas joutui luopumaan työstään allergiaoireiden takia ja saa työttömyystukea, asumistukea, lapsilisää sekä toimeentulotukea.

Korkein kuukausipalkka on Mikin äidillä, joka on ekonomisti Suomen pankissa ja matalimmat tulot ovat Hakun äidillä, jonka tulot ovat 1900 euroa kuukaudessa. Perheiden taloudelliset tilanteet vaihtelevat ja he edustavat erilaisia yhteiskuntaluokkia. Tämä näkyy myös perheessä käytävässä rahapuheessa, jota käsiteltiin alaluvussa 3.2. Hakun mukaan äiti ei puhu hänen kanssaan rahasta, kun taas Mikin kertoo miten heillä ei kotona tuskin muusta puhutakaan.

Nuoret saavat hyvin eri tavalla valmiuksia oman talouden hoitoon kotoaan. Rahasta puhutaan lapsille paljon enemmän hyvin toimeen tulevien vanhempien perheissä (Thuneberg ym. 2011.) Nuorilla on tällöin myös erilaiset lähtökohdat siirtyä omilleen, jolloin myös eriarvoisuus tulee näkyviin. Monilla nuorilla rahankäyttö tulee ajankohtaiseksi viimeistään aikuisuuteen siirtyessä, kun he itsenäistyvät ja vastuu omasta itsestä kasvaa. Monilla nuorilla elintaso laskee täysi-ikäisyyden jälkeen, jos he muuttavat pois kotoa. Kriittisiä tekijöitä ”pärjäämisessä” ovat muun muassa asuminen, opintojen rahoittaminen sekä yhteydenpito lapsuuden perheen sekä sieltä saatu tuki. Sosiaalinen asema ja vauraus periytyvät edelleen sukupolvelta toiselle samoissa suvuissa. Tähän liittyy olennaisesti isot perinnöt, mutta sen lisäksi myös kasvatus. (Kantola & Kuusela 2019, s. 11.) Salmela on kertonut itse kompensoivansa omaa nuoruuttaan ja aikuistumisen taloudellisia lähtökohtiaan sijoittamalla omalle lapselleen nyt kun siihen on mahdollisuus (Puoli seitsemän 2021).

Yhteiskuntaluokkien välisten erojen lisäksi teoksissa mainitaan myös sukupolvien välisiä eroja esimerkiksi säästämisen suhteen. Hamidin, Salmelan ja Salmisalon kirjassa kerrotaan, miten yli 60-vuotiailla on eniten säästöjä. ”Heillä on tuplasti enemmän säästöjä kuin 30-vuotiailla”. Tekstin mukaan tämän perusteella voidaan sanoa, että ”isovanhemmat olivat taitavia säästämään!” Tieto esitetään ”Tiesitkö?”-osiossa, joita on teoksessa useampi. Tämä korostaa vielä enemmän sitä, että tieto esitetään ikään kuin faktana. Sitä ei taustoiteta eikä kerrota esimerkiksi miksi alle 30-vuotiaille on vähemmän säästöjä. Voiko säästöjen suuri määrä liittyä ikään ja pitkään työuraan tai joihinkin muutoksiin, joita on tapahtunut yhteiskuntarakenteissa. Sen sijaan alle 30-vuotiaiden säästämistaitoja epäillään rivien välissä.

Talouskasvatus on muutakin kuin vain taloustaitojen ja tietojen oppimista. Se on myös laajemmin maailmankuvan oppimista ja erilaisten näkökulmien ymmärtämistä. Mitä paremmin ja laajemmin ymmärtää muutakin kuin omaa tilannetta ja omaa itseään niin sitä laaja-alaisempi on myös näkemys siitä, miten varallisuuden tulisi jakautua. Taloudesta kertovan ja talouskasvatusta tekevän teoksen ei tarvitse kertoa pelkästään funktionaalisesti sijoittamisesta vaan se voi lisäksi kertoa taloudesta erilaisten perheiden ja yksilöiden näkökulmasta, kuten Lappalaisen ja Malinin teoksen erilaisten kotitalouksien esittely. Molemmissa teoksissa tuodaan myös selkeästi esiin verojen maksua sekä yhteiskunnallista vastuuta, joita käsiteltiin aiemmin alaluvussa 3.1.

Teos puhuttelee lasten lisäksi aikuista lukijaa käsiteltävien teemojen suhteen. Kirjaa lukiessa vanhemman olisi hyvä olla tietoinen myös siitä minkälaista maailmankuvaa ja aatteita kyseinen taloudesta kertova teos pyrkii edistämään. Näistä teemoista on oltava valmis keskustelemaan tarkemmin lapsen kanssa lukemisen yhteydessä. Tukevatko nämä aatteet ja tämä maailmankuva sitä kasvatusta, joka lapselle halutaan antaa? Tarjoavatko ne yhden näkökulman aiheeseen? Onko kirjassa jotain tapahtumia, joista olisi hyvä keskustella yhdessä yksityiskohtaisemmin? Esimerkiksi varmistaa, että kirja ei vahingossa kannusta tekemään osamaksusopimuksia vanhemman selän takana. Tai keskustelemaan perheen sisäisen työnjaon kirjosta sekä yhteiskunnallisista olosuhteista, jotka mahdollistavat tietynlaisia malleja. Jos teosten kertomat tarinat ja talouteen liittyvät tiedot ovat kasvattajien mielestä puutteellisia tai eivät sovi perheen arvomaailmaan niin silloin kirjan lukeminen lapselle on aikuisen harkinnan varassa. Kirjaa on myös mahdollista täydentää muilla teoksilla, aikuisen omilla tiedoilla ja tarinoilla. Teos herättää keskustelua ja avaa aihetta, mutta sen ei tarvitse välttämättä määritellä perheessä käytävän talouskeskustelun sävyä tai laatua.

Hamidin, Salmelan ja Salmisalon Ania-mamman hahmon kautta nousee esiin naisten rooli taloustietäjinä sekä työmaailman ammattilaisina. Teos korostaa miten perheen sisäisessä työnjaossa on varaa soveltamiselle ja kirjaa voi hyödyntää sukupuolitietoisessa kasvatuksessa. Lappalaisen ja Malinin teoksessa tuodaan esiin, miten lapsilla ja nuorilla on erilaisia sosioekonomisia taustoja, jotka vaikuttavat heidän talousosaamiseensa sekä omiin vaurastumisen mahdollisuuksiinsa. Tavoitteena on oppia ymmärtämään erilaisia elämäntilanteita ja näkökulmia erilaisten kotitalouksien esittelyn kautta.

4 Lopuksi

Tutkimukseni tavoitteena oli selvittää, miten ja millä kerronnallisoin keinoin teoksissa *Raha. Missä se kasvaa ja mihin se katoaa?* ja *Tornihuoneen salaseura. Rahan jäljillä* käsitellään talousosaamista. Tämän lisäksi tutkin millaisia talousdiskursseja teoksissa on tunnistettavissa ja millaista talouskasvatusta teoksissa tehdään niiden myötä. Tarkastelin teoksia lapsille suunnatun narratiivisen tietokirjallisuuden ja kuvakirjallisuuden konventioiden kautta.

Analysoitavat teokset edustivat lastenkirjallisuutta, joilla on kasvatukselliset lähtökohdat. Kuten alaluvussa 2.1 todettiin lasten- nuortenkirjallisuus ei ole automaattisesti didaktista, mutta kasvatuksellisuus on läsnä lajissa ja sen historiassa. Teosten analyysissa tuli ilmi, miten ne pyrkivät välittämään tietoa rahasta ja taloudesta sekä opettamaan erilaisia taloustaitoja. Niissä tehtiin myös arvo- ja asennekasvatusta. Analyysissa nousi esiin erilaisia kerronnan keinoja, joilla teokset ottivat huomioon kohderyhmän ikätason taidot, kuten esimerkiksi tekstin määrä ja esitetyn tiedon laajuus. *Raha. Missä se kasvaa ja mihin se katoaa?* on suunnattu yli viisivuotiaille lukijoille, kun taas *Tornihuoneen salaseura. Rahan jäljillä* on suunnattu yli seitsemänvuotiaille lukijoille. Tämä ei tietenkään tarkoita, etteikö kirjoja luettaisi ikäsuositusten yli tai ali.

Hamidin, Salmelan ja Salmisalonen lasten kuvakirja pyrkii tarjoamaan lukukokemuksen lukijalle, jolla ei välttämättä ole vielä lukutaitoa ja voi siten tukeutua kuvakerrontaan. Lappalaisen teoksessa on selkeästi enemmän tekstiä ja sen lukeminen itsenäisesti voi olla jo mahdollista kouluikäiselle lukijalle. Hamidin ja Salmelan kirjaa kannustetaan lukemaan yhdessä aikuisen kanssa niin kirjan formaatin, ikäsuositusten kuin myös sen sisällön kautta. Pohdintakysymykset vaativat seurakseen myös perheen aikuista. Näin ollen teoksessa puhuteltiin jatkuvasti kahta yleisöä samanaikaisesti. Yhteinen lukukokemus ja lukijalle kohdistetut kysymykset voivat vaikuttaa myönteisellä tavalla perheen rahapuheeseen. Samalla se voi olla myös haastavaa ja herättää erilaisia tunteita, jos perheessä ei ole aiemmin käytä avointa rahapuhetta. Aikuinen ja lapsi voivat oppia yhdessä. Vaikka *Tornihuoneen salaseura. Rahan jäljillä* -kirjaa ei välttämättä lueta yhdessä lapsen kanssa niin myös aikuinen voi poimia siitä hyödyllistä taloutta käsittelevää tietoa. Esimerkiksi ”Fakta”-sivujen tietoteksteissä oli paljon hyödyllistä perustietoa taloudesta.

Molemmissa analysoitavissa teoksissa määriteltiin raha hyvin samankaltaisella tavalla. Niissä tuotiin esiin raha niin käteisenä kuin myös digitaalisessa muodossa ja korostettiin sitä, miten nykyään rahaa käytetään harvoin enää käteisessä muodossa. Rahan kuvauksissa hyödynnettiin personifikaatiota ja Salmisalonen kuvituksessa rahalla oli kasvot ja se oleskeli ihmismäisissä asennoissa. Teoksissa kerrottiin rahan ja pankin välisestä suhteesta. Lappalaisen ja Malinin teoksessa tätä käsiteltiin pykälää syvemmin kuin Hamidin, Salmelan ja Salmisalonen. Rahan kiertoa ja

talousjärjestelmää kuvattiin tarkemmin, mikä liittyi teoksen kohderyhmän ikään. *Raha. Missä se kasvaa ja mihin se katoaa?* -kirjassa pankkiin liittyviä tietoja yksinkertaistettiin ja rahan sanottiin asuvan pankissa. Kuvissa näkyi, miten elollistettu raha hymyili ja asui onnellisena pankissa muiden seteleiden kanssa ja tekstissä kuvailtiin, miten rahanhoitaja piti siitä hyvää huolta.

”Mitä raha oikein on?” –kysymyksen lisäksi teoksissa käsiteltiin mistä raha tulee ja mistä sitä saa. Työn merkitys rahan lähteenä tuli esiin molemmissa teoksissa. Hamidin, Salmelan ja Salmisalons teoksessa töitä tekivät perheen vanhemmat. Mamma kävi palkkatöissä, kun taas iskä hoiti lapsia kotona ja sai siitä rahaa. Lappalaisen ja Malinin kirjan erilaisten perheiden vanhemmat kävivät töissä, mutta myös lapset työskentelivät. Hamidin, Salmelan ja Salmisalons kirjassa lasten sanottiin olevan vielä liian nuoria työskentelyyn. Lapset tekivät Lappalaisen ja Malinin kirjassa erilaisia lyhytaikaisia sen ikäisille sopivia töitä kerätäkseen yhdessä rahaa Hakun uuteen puhelimeen. Kirjoissa tuotiin esille myös sitä, miten kaikki eivät tee töitä ja yhteiskunnalta voi saada taloudellista tukea hankalissa elämäntilanteissa. Tukea sai esimerkiksi Hakun äiti, joka oli allergian takia joutunut jättämään työnsä.

Molemmissa teoksissa annettiin konkreettisia esimerkkejä siitä mihin rahaa käytetään. Lappalaisen ja Malinin teoksessa korostui erityisesti Hakun uusi puhelin. Raha mahdollisti uuden puhelimen, mikä mahdollisti paremmat videot, mikä taas teki Hakun onnellisemmaksi. Raha oli siis tärkeää oman itseilmaisun kannalta. Myös Hamidin, Salmelan ja Salmisalons teoksessa tuotiin esille asioita, joita raha mahdollistaa. Tavallisten arkisten ostosten ja välttämättömyyksien lisäksi rahan avulla pystyi toteuttamaan erilaisia unelmia Ania-mamman mukaan.

Rahan historiaa kuvattiin Hamidin, Salmelan ja Salmisalons teoksessa, ja kuvituksessa käytettiin hyödyksi eläinhahmona oravaa, joka pyyteli lukijaa säästämään häntänsä. Lappalaisen teoksessa keskityttiin sen sijaan nykytilanteeseen ja kuvattiin tietotekstimäisen kaavion avulla Suomen talousjärjestelmää. Molemmat teokset olivat tiukasti kiinni siinä taloudellisessa todellisuudessa, joka Suomessa vallitsee juuri nyt. Työnteon ja kuluttamisen tärkeys korostui, mutta samalla myös verojen maksun sekä erilaisten tukien ja sosiaalietuuksien olemassaolo.

Lappalaisen ja Malinin teos oli tietokirjan muotoon kirjoitettu lastenromaani, jossa hyödynnettiin tarinallisuutta runsaasti. Kehystarinassa seikkailivat neljä ala-asteikäistä lasta, joista pääroolissa oli Haku. Heti tarinan alussa päähenkilöllä oli ongelma tai haaste, jota alettiin ratkaisemaan. Matkan varrella oli esteitä, joita pyrittiin selvittämään tavoitteeseen päästäkseen. Uuden puhelimen maksamiseen tarvittavat rahat oli kerättävä tietyn aikarajan puitteissa, ja lapset joutuivat aloittamaan rahojen keräyksen nollassa. Tapahtumien edetessä esitettiin samalla erilaista tietoa rahasta ja taloudesta ”Fakta”-sivujen ja kaavioiden avulla sekä fiktiivisen tarinan lomassa. Lopulta myös alun haaste saatiin myös ratkaistua.

Kirjan tapahtumat seurasivat perinteistä draaman kaarta, ja tarinallisuuden hyödyntämisellä oli mahdollisuus vaikuttaa siihen, miten hyvin lukijan huomio pysyi kirjassa. Lisäksi tarinallisuus mahdollisti eläytymisen samaistuttavien henkilöhahmojen ja tapahtumien kautta. Tarinallisuus vie tietenkin myös tilaa itse tietotekstilta ja kirjailijat ovatkin joutuneet tekemään valintoja sen suhteen mitä talouteen liittyviä asioita hän ottaa mukaan ja millä tavalla ne sopivat tarinaan. Molemmissa teoksissa on kuitenkin havaittavissa, että ne on rakennettu taloutta käsittelevän tiedon ympärillä sillä sen verran kattavasti aihetta, onnistutaan käsittelemään. Tämä myös todisti, miten lapsille suunnatulla narratiivisella tietokirjalla on hyvät edellytykset toimia talouskasvatuksen välineenä.

Kuvituksen rooli oli molemmissa teoksissa suuri, mutta erityisesti Hamidin, Salmelan ja Salmisalonen teoksessa, joka seurasi lasten kuvakirjan konventioita. Perheen rahapuhetta kuvitettiin kirjan aukeamilla ja kuvitus täydensi sekä loi uusia merkityksiä tekstille, sillä kuvitus ei kuvannut asioita, joita tekstissä kerrotaan. Tekstissä ei esimerkiksi puhuttu mitään siitä, että seteli hymyilee, vaan sanottiin vain, että sillä on kaikki hyvin pankissa. Kuvituksessa sille oli kuitenkin luotu kasvot ja se istui tyytyväisenä aurinkotuolissa. Sana ja kuvat toimivat yhdessä ja niiden yhteispelin avulla oli mahdollista luoda lukijalle tunteita herättäviä mielikuvia. Lasten kuvakirjan kerronnalliset keinot soveltuivat analyysin perusteella talousaiheiden käsittelyyn.

Molemmat teokset välittivät tietoa rahasta ja taloudesta ja hyödynsivät tietokirjallisuuden konventioita. Rahan luonteen, Suomen talousjärjestelmän ja erilaisten taloustaitojen määrittelyn lisäksi ne tekivät asenne- ja arvokasvatusta. Molemmissa teoksissa tuotiin esille se, miten yhteisiä asioita ylläpidetään verovarjoilla. Hyvinvointivaltion mallia ei kritisoitu. Kirjoissa mainittiin miten kaikki eivät tee töitä ja silloin yhteiskunnalta on mahdollista saada taloudellista apua. Lappalaisen ja Malinin kirjassa käsiteltiin laajemmin niitä syitä minkä takia töitä ei välttämättä tehdä Hakun äidin tilanteen kautta. Molemmissa kirjoissa tuli kuitenkin esille se, että yhteiskunta ei jätä pulaan henkilöä, joka ei tee töitä. Teoksissa painotettiin kuitenkin työn teon tärkeyttä. Ania-mamman mielestä töihin on kiva mennä ja *Tornihuoneen salaseura*. *Rahan jäljillä* -kirjan kaikki lapset tekivät innokkaasti erilaisia töitä kerätäkseen rahaa Hakun puhelimeen. Teoksissa korostui siis aktiivinen toimijuus ja se miten jo nuorena on mahdollista tienata jollain tavoilla.

Talouskasvatus lastenkirjallisuudessa voi potentiaalisesti olla tasa-arvoteko. Ania-mamman hahmon kautta tuotiin esiin naisia talousosaajina. Anian perheen sisäisessä työnjaossa oli pyritty kyseenalaistamaan perinteisiä sukupuolirooleja. Perheen isä on se, joka jää kotiin lasten kanssa. Ania-mamma kävi palkkatöissä ja hän oli myös pääpuheenvuorossa perheen rahakeskustelussa. Vaikka työssä käyvässä ja taloudesta tietävässä naisessa ja äidissä ei pitäisi olla mitään vallankumouksellista tai uutta modernissa suomalaisessa yhteiskunnassa niin erityisesti

konservatiivisten arvojen noustessa tämän kaltaiset perhekuvaukset ovat tärkeitä ja arvokkaita lastenkirjallisuudessa.

Myös Lappalaisen ja Malinin teoksessa tuotiin esiin perheen äitien roolia erilaisia kotitalouksia kuvatessa. Kaikkien kahden vanhemman perheiden äitien palkat olivat isompia kuin isien ja ne oli myös ilmoitettu ennen isien palkkaa perheiden kuvauksissa. Lappalaisen ja Malinin teoksessa esiteltiin myös yksinhuoltaja äitihahmo, jonka avulla tuotiin esiin taloudellisesti haastavia tilanteita. Aina ei voi pärjätä ja toisinaan olosuhteet tai muut tekijät vaikuttavat siihen mikä perheen taloudellinen tilanne on. Hakun äiti esitettiin realistisesti ja hänen kokemiaan haasteita pyrittiin selvittämään teoksen aikana. Hänen avullaan opittiin, miten aikuisenakin on mahdollista oppia uusia asioita taloudesta sekä selviytyä erilaisista haasteista. Taloutta käsittelevissä lastenkirjoissa käsitellään niin aikuisten kuin myös lastenkin rahankäyttöä ja taloustaitoja sillä talouskasvatus koskee kaikenikäisiä ja näin myös Lappalaisen ja Malinin teoksessa.

On mielenkiintoista pohtia analyysin pohjalta, minkälaisella talouskasvatuksella saavutetaan parhaita tuloksia ja mitä parhailta tuloksilla tarkoitetaan? Entä minkälainen rooli lasten- ja nuortenkirjallisuudella voi tässä prosessissa olla? Parhaimmassa tapauksessa henkilökohtaisen talouden hoitoon liittyvä talousopetus saa henkilön kiinnostumaan taloudesta ja näkemään sen suoran yhteyden omaan elämään. Talouskasvatuksella on vaikutuksia henkilön taloudelliseen tietämykseen sekä taloudelliseen käyttäytymiseen erityisesti säästämiseen ja suunnitelmallisuuteen liittyen.

Tutkimuksessa analysoitiin vain kahta teosta ja se tarjosi siten vain rajallisen näkymän siihen, miten taloutta ja rahaa käsitelleen lasten- ja nuortenkirjallisuudessa. Lisäksi tutkimuksessa oli analysoitu kahta lajiltaan hieman erilaista lasten- ja nuortenkirjaa, minkä takia analyysissä olisi pitänyt hyödyntää laajempaa kirjallisuustieteellistä teoriaa. Jos tutkielmassa olisi esimerkiksi arvioitu esimerkiksi kahta lasten kuvakirjaa niin niiden vertailu esimerkiksi aukeamien hyödyntämisestä olisi ollut mahdollista. Toisaalta kotimaisia lasten- ja nuortenkirjoja, jossa käsitellään samankaltaisia talouden aiheita ja teemoja on hyvin rajallisesti tarjolla.

Tutkielmasta ei ole mahdollista tehdä johtopäätöksiä sen suhteen, että onko talouskasvatusta tekevien lasten- ja nuortenkirjojen lukemisella vaikutuksia lasten- ja nuorten talousosaamiseen kehittämisessä. On paljon asioita, jotka vaikuttavat talousosaamisen kehittämiseen ja olisikin mielenkiintoista tietää lisää siitä minkälainen vaikutus taloutta ja rahaa käsittelevien lasten- ja nuortenkirjojen lukemisella voi olla. Monien tekijöiden summasta voi olla kuitenkin hankala erottaa mitkä asiat ovat vaikuttaneet mihinkin. On kuitenkin selvää, että lukeminen kehittää ja kasvattaa ja sillä on mahdollisuus vaikuttaa siihen tapaan, jolla lapsi tai nuori näkee maailman tai millaisia arvoja hänellä on.

Analyysin pohjalta voi todeta, että teokset tarjoavat yhdessä jonkinlaisen talouskasvatuksellisen jatkumon. Karkeasti Hamidin, Salmelan ja Salmisaloon kirjan voi ajatella sopivan alle kouluikäisille lapsille ja Lappalaisen ja Malinin kirjan juuri koulunsa aloittaneille ja sitä vanhemmille lapsille. Toinen jatkaa siitä mihin toinen jää. Kirjat eivät tietenkään ole toistensa jatko-osia, mutta Lappalaisen ja Malinin teoksen voi ajatella laajentavan Hamidin, Salmelan ja Salmisaloon teoksesta opittua tietoa. Tämän lisäksi kirjoja täydentävät niiden omat jatko-osat muiden teemojen osalta. Hamidin, Salmelan ja Salmisaloon työntekoa käsittelevä kirja *Työ. Miksi siellä käydään ja mitä siellä tehdään?* jatkaa siitä mihin rahaa käsittelevä kuvakirja jättää lukijan. Lappalaisen tulevat tietokirjat taas vievät sekä *Tornihuoneen salaseuran* jäsenet että lukijan uusien aiheiden mediataitojen ja journalismin sekä politiikan ja demokratian äärelle.

On selvää, että pelkkä lastenkirjallisuus yksinään ei riitä kattamaan lasten ja nuorten talouskasvatusta. Kirjallisuus on kuitenkin oiva apuväline niin kodeille kuin kouluille talouskasvatuksen välineeksi. Se, että taloudesta puhutaan lastenkirjoissa, on merkki siitä miten arvokkaana, pidetään sitä, että lapset ja nuoret oppivat taloudesta ja rahasta jo nuorena. Se on merkki pyrkimyksestä siihen, että taloustaitoja ja –tietoa tulisi jakaa laajemmin yhteiskunnassa niin eri ikäluokille, mutta myös eri yhteiskuntaluokille. On tietenkin erillinen kysymyksensä kenet lastenkirjallisuuden muotoon kirjoitettu talouskasvatus tavoittaa? Ketkä tietävät näistä kirjoista ja ketkä ostavat näitä kirjoja? Onko niitä mahdollista lainata kirjastoista? Päivi Heikkilä-Halttusen mukaan lastenkirjallisuus on ‘periaatteessa kaikkien ulottuvilla oleva harrastus’. Suomessa lastenkirjallisuuden harrastaminen on täysin ilmaista kunnallisen kirjastolaitoksen ansiosta. Lapsen lukuharrastus vaatii aikuiselta kuitenkin paneutuneisuutta sekä aktiivisuutta. Kaikki perheet eivät esimerkiksi asu kirjastojen lähellä. (Heikkilä-Halttunen, s. 125.)

Tutkielma tarjoaa tietoa siitä, miten lastenkirjallisuudessa käsitellään rahan ja talouteen liittyviä aiheita. Se pyrkii selittämään mitä kerronnallisia keinoja tässä hyödynnetään. Talouskasvatusta lasten- ja nuortenkirjallisuudessa ei ole tutkittu aiemmin ja aihe on mielenkiintoinen sekä ajankohtainen erityisesti taloudellisen tasa-arvon ja nykyisen poliittisen tilanteen kannalta. Tutkimusta voisi laajentaa käsittelemään myös muita taloutta käsitteleviä lasten- ja nuortenkirjoja. Lisäksi olisi mielenkiintoista tehdä vertailevaa tutkimusta siitä, miten rahasta puhutaan eri maiden ja kulttuurien lasten- ja nuortenkirjoissa. Minkälaisia asioita painotetaan ja miten esimerkiksi erilaiset opetus suunnitelmat ja muut ulkoiset tekijät vaikuttavat siihen, miten talouskasvatusta tehdään eri maiden lasten- ja nuortenkirjallisuudessa.

Tutkielman perusteella on mahdollista todeta, että lastenkirjallisuus soveltuu talouskasvatuksen välineeksi. Tästä ei tule automaattisesti tehdä johtopäätöstä siihen, että kaikki lastenkirjallisuus on didaktista. Sen sijaan esimerkiksi lasten kuvakirjan tai lapsille suunnatun

narratiivisen tietokirjan kerronnallisia keinoja voi hyödyntää talousaiheiden käsittelyssä. Analyysin teokset sekä muut taloutta käsittelevät lasten- ja nuortenkirjat voivat olla yksi tukiväline kotona tehtävälle talouskasvatukselle,

Lähteet

Kohdeteokset

Hamid, Jasmin, Salmela, Natalia & Salmisalo Anna 2023. Raha missä se kasvaa ja mihin se katoaa? WSOY, Helsinki.

Lappalainen, Elina & Malin, Mitja Mikael 2023. Tornihuoneen salaseura: Rahan jäljillä. Tammi, Helsinki.

Tutkimuskirjallisuus

Alanen, Jaana 2014. Voimaannuttava lastenkirja – Kirjastosta työkaluja perhetyöhön. Opinnäytetyö. SeAMK. Kirjasto- ja tietopalvelujen tutkinto-ohjelma.
<https://core.ac.uk/download/pdf/38114201.pdf>. Viitattu 1.6.2024.

Ahvenainen, Annika & Savela, Iida 2020. Vanhempien antama talouskasvatus kotitalouksissa. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto. Filosofinen tiedekunta.
https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/22892/urn_nbn_fi_uef-20200704.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Viitattu 1.6.2024.

Düssel, Meira 2015. Miten lastenkirjallisuus käsittelee sosiaalisia ongelmia? Tutkimus Camilla Mickwitzin kuvakirjoista. Pro gradututkielma. Itä-Suomen yliopisto. Filosofinen tiedekunta.
https://erepo.uef.fi/bitstream/handle/123456789/14956/urn_nbn_fi_uef-20150329.pdf. Viitattu 1.6.2024.

Elomäki, Anna & Ylöstalo, Hanna 2020. Talous on tasa-arvokysymys: Taloudellistunut tasa-arvo ja sukupuolisokea talouspolitiikka. Tasa-arvopolitiikan suunnanmuutoksia - Talouskriisistä tasa-arvon kriiseihin. Toim. Johanna Kantola, Paula Koskinen Sandberg & Hanna Ylöstalo. Gaudeamus, Helsinki. s. 48–68.

Hakala, Ellinoora & Matilainen, Reetta 2021. ‘‘Meillä on vain hyvä syy epäillä, että pitääkö kaiken aina kasvaa’’ - Ekososiaalisen transformatiivisen oppimisen mukaiset ilmastotoimijuudet lastenkirjallisuudessa. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteiden ja kulttuurin tiedekunta. Pro gradu -tutkielma.
<https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/130740/HakalaMatilainen.pdf?sequence=2>. Viitattu 1.6.2024.

Hallipelto, Aatos 2021. Talousosaaminen 2020-luvulla. Tietosanoma, Helsinki.

Heikkilä-Halttunen, Päivi 2015. Lue lapselle! Opas lasten kirjallisuuskasvatukseen. Atena Kustannus.

- Heinimaa, Elisse 2001. Kuvakirjat lapsen ja aikuisen maailmassa. Avaa lastenkirja! Johdatus lastenkirjallisuuden lajeihin ja käyttöön. Toim. Marja Suojala & Maija Karjalainen. Lasten Keskus, Helsinki.
- Heinonen, Sirkka-Liisa 2001. Sanataide oppimisen ja leikin innoittajana. Avaa lastenkirja! Johdatus lastenkirjallisuuden lajeihin ja käyttöön. Toim. Marja Suojala & Maija Karjalainen. Lasten Keskus, Helsinki.
- Hiidenmaa, Pirjo 2020. Trendinä Tarinallinen tietokirja. Kertomuksen keinoin – Tarinallisuus mediassa ja tietokirjallisuudessa. Toim. Mikko Virtanen, Pirjo Hiidenmaa & Jyrki Nummi. Gaudeamus, Helsinki.
- Hunt, Peter 1994. An introduction to children's literature. Oxford university press. Oxford/New York
- Jyväskylän yliopisto 2024. Suomalaisten nuorten talousosaamista tutkitaan ensimmäistä kertaa kahdessa yhteistyöhankkeessa. <https://www.jyu.fi/fi/uutinen/suomalaisten-nuorten-talousosaamista-tutkitaan-ensimmaista-kertaa-kahdessa-yhteistyohankkeessa>. Viitattu 1.6.2024.
- Järvenpää, Hanna 2022. Monimuotoiset kuvakirjat kutsuvat lukijan leikkiin. Johdatus lastenkirjallisuuden tutkimukseen. Toim. Kaisa Laaksonen. Lastenkirjainstituutti, Tampere.
- Kalmi, Panu, Maliranta, Mika & Alanko, Saija 2019. Kohti tiiviimpää vuorovaikutusta koulujen taloustiedon opetuksen ja taloustieteen välillä. Kansantaloudellinen aikakauskirja, 115(4). s. 604–619. https://www.taloustieteellinenyhdistys.fi/wp-content/uploads/2019/11/KAK_4_2019_WEB-26-41.pdf. Viitattu 1.6.2024.
- Kalmi, Panu, Vaahtoniemi, Saara, Raijas, Anu, Ranta, Mette, Ruuskanen, Olli-Pekka & Buturak, Gökhan 2023. Suomalaisten talousosaaminen tarkastelussa. Kansantaloudellinen aikakauskirja. 3/2023. <file:///C:/Users/lkart/Downloads/135993-Artikkelin%20teksti-302722-1-10-20231003.pdf>. Viitattu 1.6.2024.
- Kantola, Anu & Kuusela, Hanna 2019. Huipputuloiset: Suomen rikkain promille. Vastapaino, Tampere.
- Kauko, Karlo 2011. Lyhyt johdatus rahaan. Suomen Pankki. Rahapolitiikka- ja tutkimusosasto. <https://publications.bof.fi/bitstream/handle/10024/43496/169229.pdf?sequence=1>. Viitattu 1.6.2024.
- Kivistö, Iina 2021. Ilmastonmuutos ja ilmastotunteet lastenkirjoissa. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteellinen tiedekunta. Pro gradu -tutkielma. <https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/a1454961-55cc-48c7-bf35-f1ed19988f13/content>. Viitattu 1.6.2024

- Kivistö, Sari & Käkälä-Puumala, Tiina 2011. Kirjallisuus ja talous antiikista nykyaikaan. Avain, Helsinki.
- Kupiainen, Unto 1964. Lyhyt runousoppi. Yleisen kirjallisuustieteen alkeet. WSOY, Helsinki.
- Laine, Kati, Ahonen, Arto & Nissinen, Kari 2020. Pisa 2018 Talousosaaminen. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2020:18. Jyväskylän yliopisto. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162220/OKM_2020_18.pdf?sequence=4&isAllowed=y).
- Lappalainen, Irja 1979. Suomalainen lasten- ja nuortenkirjallisuus. Weilin + Göös, Espoo.
- Laulajainen, Leena 2009. Sanan taika - Esseitä ja artikkeleita. Books on Demand GmbH, Helsinki.
- Miettinen, Anneli 2008. Kotityöt, sukupuoli ja tasa-arvo – Palkattoman työn jakamiseen liittyvät käytännöt ja asenteet Suomessa. Väestötutkimuslaitoksen julkaisusarja E 32/2008. <https://www.vaestoliitto.fi/uploads/2020/12/63486066-kotityot-ja-tasa-arvo.pdf>. Viitattu 1.6.2024.
- Mikkonen, Kai 2005. Kuva ja sana - Kuvan ja sanan vuorovaikutus kirjallisuudessa, kuvataiteessa ja ikonoteksteissä. Gaudeamus, Helsinki.
- Nieminen, Mirja 2022. Kuvakirjaa tutkimassa. Johdatus lastenkirjallisuuden tutkimukseen. Toim. Kaisa Laaksonen. Lastenkirjainstituutti, Tampere.
- Nordlund, Nina 2018. Lapset ja raha - Talouskasvatuksen aakkoset vanhemmille. Alma Talent.
- Nuorisobarometri 2021. Kestävää tekoa. Nuorisobarometri 2021. Toim. Tomi Kiilakoski. Valtion nuorisoneuvosto. Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto. Opetus- ja kulttuuriministeriö. <https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2022/03/nuorisobarometri-2021-web.pdf>. Viitattu 1.6.2024.
- NYT Nuorten tulevaisuusraportti – Kyselytutkimus nuorten asenteista työelämää, taloustaitoja ja yrittäjyyttä kohtaan. 2018–2023. <https://nuortenny.fi/ajankohtaista/tutkimukset/tulevaisuusraportti/>
- Pohjankyrö, Pihla 2023. Ylisukupolvinen talouskasvatus. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteellinen tiedekunta. Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/45ea4fcd-bfd9-495f-8f16-cc5d29acc333/content>. Viitattu 1.6.2024.
- Raijas, Anu, Kalmi Panu, Ranta, Mette & Ruuskanen, Olli-Pekka 2020. Suomalaisten talousosaaminen – Analyysi 2000-luvulla tehtyjen tutkimusten ja selvitysten perusteella. Helsinki. <https://publications.bof.fi/bitstream/handle/10024/43720/A119.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 1.6.2024.

- Raijas Anu & Uusitalo Outi 2012. Nuoret ja talousosaaminen. Kuluttajatutkimuskeskus.
<https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/dbe8f19d-40b8-4792-a0dc-68c51ddc13f0/content>. Viitattu 1.6.2024.
- Repo, Katja 2009. Lapsiperheiden arki - Näkökulmina raha, työ ja lastenhoito. Väitöskirja. Tampereen yliopisto. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta.
<https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/66561/978-951-44-7919-9.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Saari, Teresa & Syrén Katriina 2022. 'Mitä me nyt syömme?' Köyhyys lasten kuvakirjoissa. Kandidaatin tutkielma. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteellinen tiedekunta. https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/143972/SaariTeresa_Syr%c3%a9nKatriina.pdf?sequence=2&isAllowed=y. Viitattu 1.6.2024.
- Shavit, Zohar 1995. The Historical Model of Development Of Children's Literature. Aspects and Issues in the History of Children's Literature. Toim. Nikolajeva Maria. Westport CT. Greenwood Press.
- Suomen pankki – Talouslukutaito 2020-luvulla. 2018.
https://www.suomenpankki.fi/globalassets/fi/raha-ja-maksaminen/maksujarjestelmat/suomen-pankki-katalystina-maksuneuvosto/maksuneuvoston_e-kirjanen_2018_talouslukutaito_2020-luvulla.pdf
- Talous ja nuoret TAT 2018. Nuorten talousosaaminen – Tutkimus suomalaisnuorten talousosaamiseen liittyvistä asenteista ja toiveista. <https://nuortennyt.fi/wp-content/uploads/2023/06/Nuorten-talousosaaminen-raportti.pdf>. Viitattu 1.6.2024.
- Thuneberg, Mikko & Koivukangas, Paula & Vesanen, Maria 2011. Tykkää taloudesta! Tutkimus nuorista ja taloudesta. Nuorisofoorumi 2011. TAT - Taloudellinen tiedotustoimisto ry. Helsinki.
- Veckman, Vilma 2023. Suositujen lastenkirjojen kasvatuksellisia sisältöjä. Kandidaatintutkielma. Tampereen yliopisto. Kasvatustieteellinen tiedekunta.
<https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/152222/VeckmanVilma.pdf?sequence=2>. Viitattu 1.6.2024.
- Voipio, Myry & Laakso, Maria. Lasten- ja nuortenkirjallisuutta tutkimassa. Avain Nro 3. <https://journal.fi/avain/article/view/66376/26814>. Viitattu 1.6.2024.
- Wall, Barbara 1991. The Narrator's Voice. The Dilemma of Children's Fiction. Palgrave Macmillan.

Whitebread, David & Bingham, Sue 2013. Habit formation and learning in young children.

<https://mascdn.azureedge.net/cms/the-money-advice-service-habit-formation-and-learning-in-young-children-may2013.pdf>. Viitattu 1.6.2024.

Muut lähteet

Ainasoja Pauliina 2022. Entinen Salkkarit-näyttelijä Jasmin Hamid tunnetaan nykyisin myös sijoittajana - näin hän onnistui tienamaan yli 100 000 euroa vauvavuotena. Mtv-uutiset.

<https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/entinen-salkkarit-nayttelija-jasmin-hamid-tunnetaan-nykyisin-myos-sijoittajana-nain-han-onnistui-tienamaan-yli-100-000-euroa-vauvavuotena/8469636#gs.7frs9e>. Viitattu 1.6.2024.

EPerusteet 2014. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014.

<https://eperusteet.opintopolku.fi/#/fi/perusopetus/419550/oppiaineet/478972>. Viitattu 1.6.2024.

Evans, Alice 2024. What Prevents & What Drives Gendered Ideological Polarisation.

<https://www.ggd.world/p/what-prevents-and-what-drives-gendered>. Viitattu 1.6.2024.

Grafia 2024. Grafia kouluttaa: Keväinen metsä, paperia ja sakset -työpaja.

<https://grafia.fi/tapahtumat/grafia-kouluttaa-kevainen-metsa-paperia-ja-sakset-tyopaja/>. Viitattu 1.6.2024.

Hagelin, Heidi 2023. ‘Muistakaa sijoittaa lapsilisänne’ -keskustelu ärsyttää tietokirjailija Elina

Lappalaista. IS, Taloussanomat. <https://www.is.fi/taloussanomat/art-2000009896447.html>. Viitattu 1.6.2024.

Kirjasampo. Lastenkirjallisuus. <https://www.kirjasampo.fi/fi/genre/lastenkirjallisuus>. Viitattu 1.6.2024.

Kostiainen, Pasi. 2024. ‘Enää rahasta eivät puhu vain liituraitapukuiset miehet’, Jasmin Hamid

sanoo. Helsingin sanomat. <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000010213833.html>. Viitattu 1.6.2024.

Kulma 2015. Esiopetus on oivallinen tilaisuus aloittaa kohtuullinen kuluttaminen. Kilpailu- ja kuluttajaviraston blogi. <https://kulma.kkv.fi/2015/09/29/esiopetus-on-oivallinen-tilaisuus-aloittaa-kohtuullinen-kuluttaminen/>. Viitattu 1.6.2024.

Kulma 2019. Kuluttaja- ja talouskasvatusta vai uusi taloustieto-oppiaine? Kilpailu ja

kuluttajaviraston blogi. <https://kulma.kkv.fi/2019/06/20/kuluttaja-ja-taloukasvatusta-vai-uusi-taloustieto-oppiaine/>. Viitattu 1.6.2024.

Kustannus Z 2021. Yrityksestä. <https://kustannusz.fi/yrityksesta/>. Viitattu 1.6.2024.

- Lappalainen, Elina 2024. Tietoa minusta. <https://www.elinalappalainen.fi/tietoa-minusta/>. Viitattu 1.6.2024.
- Lappalainen, Elina 2023. Kauhistus, lastentietokirjailijalla on agenda! <https://www.elinalappalainen.fi/kauhistus-lastentietokirjailijalla-on-agenda/>. Viitattu 1.6.2024.
- Majasalmi, Terhi & Tuominen, Camilla 2018. Koululaisen rahakirja - saavuta unelmasi viisaiden rahataitojen avulla. [Readme.fi](https://readme.fi).
- Oikeusministeriö 2023. Suomalaisten talousosaamisessa parantamisen varaa. <https://valtioneuvosto.fi/-/1410853/suomalaisten-talousosaamisessa-parantamisen-varaa>. Viitattu 1.6.2024.
- Opetushallitus. Sukupuolitietoinen opetus ja ohjaus. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/sukupuolitietoinen-opetus-ja-ohjaus>. Viitattu 1.6.2024.
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/perusopetuksen-opetussuunnitelman-perusteet>
- Puoli seitsemän 2021. Natalia Salmelan lapsi on ‘maailman nuorin vauvasijoittaja’. Yle. <https://areena.yle.fi/1-50799310>. Viitattu 1.6.2024.
- Raijas, Anu 2021. Korona edelleen esillä OECD:n talouskasvatuksen kansainvälisen verkoston marraskuun kokouksessa. Euro & Talous. Suomen pankki. <https://www.eurojatalous.fi/fi/blogit/2021/korona-edelleen-esilla-oecd-n-taloukasvatuksen-kansainvalisen-verkoston-marraskuun-kokouksessa/>. Viitattu 1.6.2024.
- Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutti 2008. Fakta matkalla – Kotimaisia lasten ja nuorten tietokirjoja 2000-luvulta. <https://lastenkirjainstituutti.fi/2016/wp-content/uploads/2017/11/Fakta-matkalla.pdf>. Viitattu 1.6.2024.
- Suomen tietokirjailijat ry. Mikä on tietoteos? <https://www.suomentietokirjailijat.fi/kirjailijalle/jaseneksi-liittyminen/mika-on-tietoteos.html>. Viitattu 1.6.2024.
- Suomen tietokirjailijat ry. Tietokirjallisuuden lajit. <https://www.suomentietokirjailijat.fi/kirjailijalle/jaseneksi-liittyminen/tietokirjallisuuden-lajit.html>. Viitattu 1.6.2024.
- Tammi 2023. Elina Lappalainen, Mitja Mikael Malin. Tornihuoneen salaseura. Rahan jäljillä. <https://www.tammi.fi/kirja/elina-lappalainen/tornihuoneen-salaseura.-rahan-jaljilla/9789520451745>. Viitattu 1.6.2024.
- Tammi 2024. Mitja Mikael Malin. <https://www.tammi.fi/kirjailija/mitja-mikael-malin>. Viitattu 1.6.2024.

Tilastokeskus. Kotitalous. <https://stat.fi/meta/kas/kotitalous.html>. Viitattu 1.6.2024.

Timonen, Aasa 2022. Sarjakuva-Finlandia –ehdokkuus kahden queer-taiteilijan esikoisteoksille: haastattelussa Mitja Mikael Malin ja Jenna Oldén. Kehräjä. <https://kehraaja.com/sarjakuva-finlandia-ehdokkuus-kahden-queer-taiteilijan-esikoisteoksille-haastattelussa-mitja-mikael-malin-ja-jenna-olden>. Viitattu 1.6.2024.

Tirkkonen, Laura & Huotari, Kaisa 2020. Fiian kimpsut ja kampsut - Kuinka kasvaa kestäväksi kuluttajaksi? Cozy Publishing.

Typpö, Annamari 2021. Artikkel: Lastenkirjoissa ei enää hämmästellä erilaisuutta. Lumooja. <https://lumooja.fi/2021/11/18/artikkeli-lastenkirjoissa-ei-ena-hammastella-erilaisuutta/>. Viitattu 1.6.2024.

Viitala, Karla 2021. Nuorten naisten rahapuhe ja rahapodcastien kuuntelu. Pro gradu tutkielma. Tampereen yliopisto. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/125155/ViitalaKarla.pdf?sequence=2>. Viitattu 1.6.2024.

Wikipedia. Natalia Salmela. https://fi.wikipedia.org/wiki/Natalia_Salmela. Viitattu 1.6.2024.

WSOY 2022. Natalia Salmela, Jasmin Hamid, Anna Salmisalo - Raha. Missä se kasvaa ja mihin se katoaa. <https://www.wsoy.fi/kirja/natalia-salmela/raha.-missa-se-kasvaa-ja-mihin-se-katoaa/9789510486887>. Viitattu 1.6.2024.

WSOY 2023. Natalia Salmela, Jasmin Hamid, Anna Salmisalo. Työ. Miksi siellä käydään ja mitä siellä tehdään? <https://www.wsoy.fi/kirja/natalia-salmela/tyo.-miksi-siella-kaydaan-ja-mita-siella-tehdaan/9789510499481>. Viitattu 1.6.2024.

WSOY 2024. Natalia Salmela, Mihail Tolmatsov, Väinö Heinonen. Näin syntyy talo! <https://www.wsoy.fi/kirja/natalia-salmela/nain-syntyy-talo!/9789510507179>. Viitattu 1.6.2024

Luettelo kuvista

Kuva 1. Rahapuhetta aamupalapöydässä

Kuva 2. Faktoja rahasta

Kuva 3. Rahatietoja puhelimella

Kuva 4. Pankkikortti puhelimessa

Kuva 5. Surullinen seteli kadulla

Kuva 6. Onnellinen seteli pankissa

Kuva 7. Setelit käsi kädessä

Kuva 8. Vaihtokauppaa torilla

Kuva 9. Perunoita taskussa

Kuva 10. Oravannahkakauppaa

Kuva 11. Näin Suomen talous toimii

Kuva 12. Verokarhu maksaa iskälle

Kuva 13. Verokarhu vahtii varantoja

Kuva 14. Haku avaamassa omaa tiliä

Kuva 15. Kysymyksiä lukijalle

Kuva 16. Erilaiset perheet